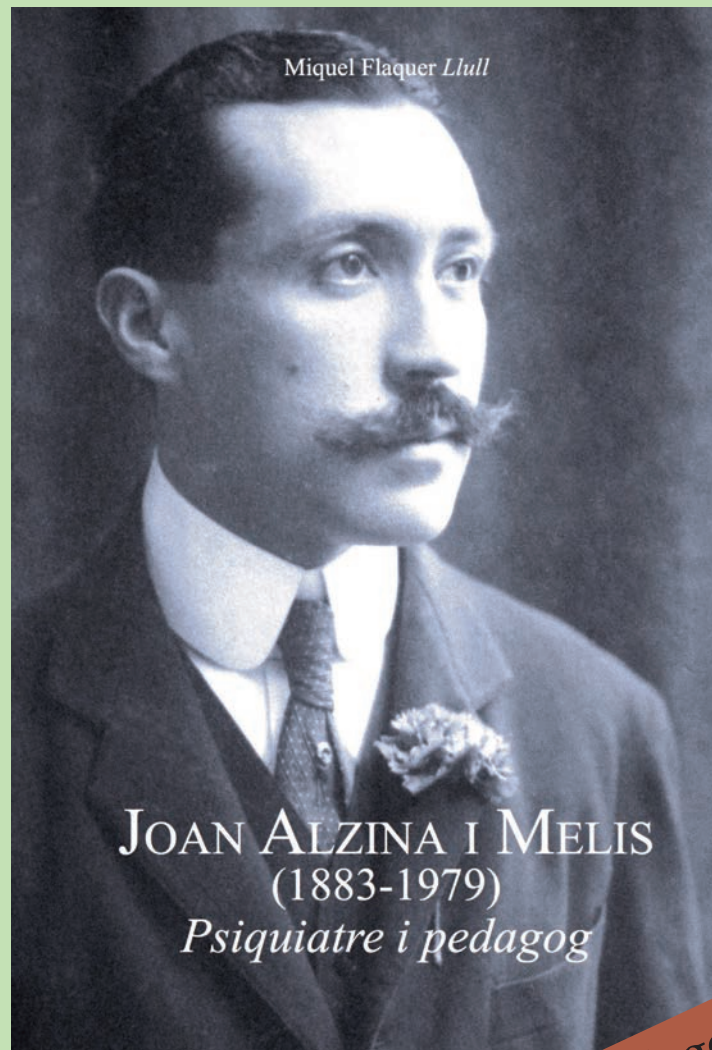

Joan Alzina i Melis:

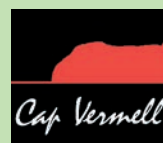
Psiquiatre i pedagog (1883-1979)

Entrevistes, presentacions i articles

desembre 2017

Segona edició

LA BIBLIOTECA DEL GOLEA
Capdepera
2019

Sumari

Notícia a *Última Hora*

3

Notícia a *Diario de Mallorca*

3

El riu paral·lels flueixen des de Capdepera

[entrevista a Miquel Llull]

4

Intervenció de Jaume Fuster

14

Carta de Valentín Alzina

18

Intervenció d'Isabel Moll

20

Intervenció de Berta Paz

23

Intervenció de Miquel Llull

26

Don Joan Alzina a Siracusa

52

Entrevista a Miquel Llull,

de Llorenç Capellà

54

Joan Alzina, de catalanista a tradicionaista,

de Josep Massot i Muntaner

57

Nota

Aquesta segona edició s'ha limitat a afegir la ressenya de Josep Massot i Muntaner.

Per a tornar al sumari des de qualsevol pàgina, clicar sobre el punt

CAP VERMELL

CAPDEPERA ► PUBLICACIÓN

Tras la huella del psiquiatra 'gabellí' Joan Alzina Melis

Miquel Llull presenta un libro con el que descubre las facetas de este intelectual

Assumpta Bassa

Un médico *gabellí* de una personalidad singular, tan brillante como contradictoria, de una gran relevancia científica y de una trayectoria ideológica que derivó del catalanismo militante a la colaboración con el golpe de Estado del general Franco. Así se podría resumir la trayectoria de Joan Alzina Melis (1883-1979), un intelectual con diversas facetas, muchas de ellas hasta ahora desconocidas, que se podrán descubrir gracias al intenso trabajo de investigación que ha realizado durante más de una década el historiador Miquel Llull.

El libro titulado *Joan Alzina i Melis. Psiquiatre i pedagog* se presentará el viernes día 15 de diciembre a las 19 horas en el teatro municipal de Capdepera. Esta publicación, que cuenta con la colaboración de la Associació Cultural Cap Vermell, forma parte de la colección *La ciència a les Illes*.

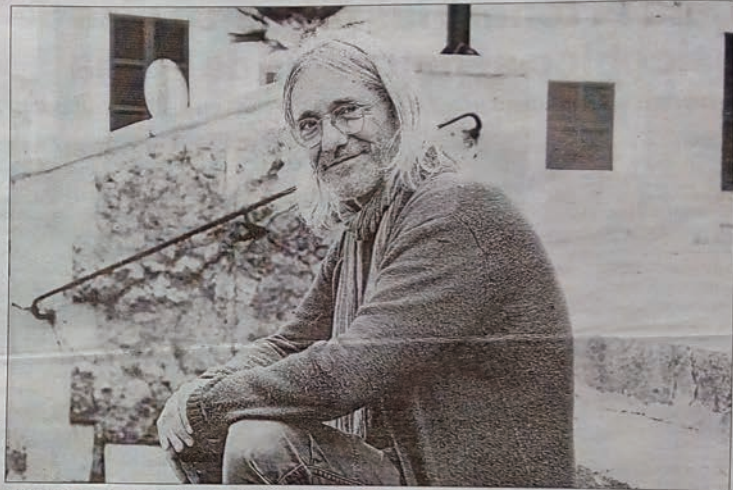
Alzina nació en Capdepera y realizó la mayor parte de sus estudios de medicina en Barcelona.

Portada del libro.

Fundó la Institució Catalana d'Història Natural, la más antigua de las filiales del Institut d'Estudis Catalans.

Entre 1903 y 1905 colaboró con la revista *Catalunya*, una publicación orientada a la lucha por el control del ámbito cultural catalán. Fue impulsor de los procesos

Miquel Llull ha recopilado durante más de una década información sobre el personaje.

► CURRÍCULUM

Ayudó a implantar la psicología clínica en Catalunya y trabajó junto a Maria Montessori

de consolidación de la psicopedagogía y autor de trabajos y ensayos de reconocido nivel en diversas publicaciones.

Llull explicó que «hay que destacar que a nivel científico fue un importante psiquiatra que estudió con grandes autoridades como por ejemplo con el conocido Alois Alzheimer. Ayudó a implantar la psicología clínica, primero en Girona y luego en Barcelona, y contribuyó a reestructurar

► HUMANISTA

Joan Alzina fue gran amigo de Mossèn Alcover y colaboró con él en el Diccionari y las 'rondalles'

los sistemas psiquiátricos de Catalunya. En el apartado pedagógico, estuvo al frente del Instituto para niños deficientes en Vil·la Joana. Colaboró también con la pedagoga Maria Montessori».

Por otra parte, como humanista destacó que «fue un gran amigo de Mossèn Alcover y colaboró en diversos trabajos, entre ellos en el Diccionari y las *rondalles*. También tuvo relación con el Primer Congrés Internacional de la

Llengua Catalana». A través de 850 páginas, Miquel Llull ha pretendido «mostrar el personaje en toda su complejidad, en todas las facetas que fueron importantes en su vida. Hay gente brillante que marcó época en su momento». Hubo una evolución muy importante en la vida del médico. Tenía gran afinidad con Alcover. Se identificaba con el catolicismo y catalanismo conservador. Así lo contó el autor del libro. «Hasta la República estuvo en la cresta de la modernidad. Durante la República hubo un cambio muy grande, difícil de explicar». Estuvo preso por colaborar con grupos antirrepublicanos.

Publicat a Última Hora el 13 de desembre de 2017

Un libro profundiza en la vida del psiquiatra y pedagogo Joan Alzina

- La presentación tendrá lugar mañana en el teatro municipal
- Creó centros de formación para niños con discapacidad

Capdepera

E. CAPÓ

En el teatro municipal de Capdepera se presentará mañana, a partir de las 19 horas, el libro *Joan Alzina i Melis (1883-1979)*, del *gabellí* Miquel Flaquer Llull y que narra la vida del psiquiatra y pedagogo de Capdepera.

Se trata de una personalidad tan singular y brillante como contradictoria, de una muy destacada relevancia científica a nivel europeo y de una trayectoria ideológica que deriva del catalanismo militante a la colaboración con el golpe de Estado del general Franco y el régimen dictatorial que implantó.

Realizó sus estudios de medicina en Barcelona, donde formó

parte de un grupo de estudiantes de prestigio que impulsó y fundó en 1899 la Institució Catalana d'Història Natural, la más antigua filial del Institut d'Estudis Catalans. Al finalizar la carrera se especializó como psiquiatra en el Real Colegio Mayor de España en Bolonia.

Instituto

Impulsa la creación del Instituto para niños deficientes del ayuntamiento de Barcelona, al que se añaden las secciones de ciegos, sordos y deficientes psíquicos. Publicó diversos trabajos y libros, hasta que a inicios de la guerra civil fue encarcelado por colaborar con grupos antirrepublicanos. Durante este periodo, vio como su hijo, Juan María, fallecía en la guerra. Murió en Madrid en 1979 a los 95 años. A la presentación asistirán el director general de Innovació i Recerca, Pep Lluís Pons, y el presidente de Cap Vermell, como patrocinador y colaborador de la edición.

Publicat a Diario de Mallorca el 14 de desembre de 2017

Els rius paral·lels flueixen des de Capdepera

*Entrevista a Miquel Llull,
a propòsit de don Joan Alzina*

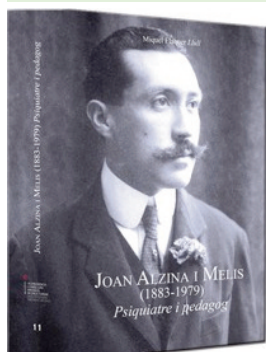

Tot just fa un any presentava un gran llibre sobre el socialisme a Capdepera «La idea és infinita». I per aquest motiu publicàrem una encisadora entrevista que no et canses de rellegir. Llavors el qualificàvem de «guerriller cultural» i, paral·lelament, «científic de dades». Evidentment ens reafirmam en els qualificatius. Sabíem que feia molts d'anys que treballava en aquest llibre. Deu o dotze, ell tampoc ho recorda bé. Divendres dia 15 presenta al Teatre *Joan Alzina i Melis (1883-1979). Psiquiatre i pedagog*.

A través d'una persona analitza una època. Pocs com ell saben, a partir d'una història personal, com fer entendre les contradiccions socials i l'esdevenir d'un temps que encara ens ha d'ensenyar moltes lliçons. No cal dir que aquesta entrevista també és apassionant i apassionada. És tant el que sap que costa seguir un fil lineal. Cal llegir-la i rellegir-la, assaborint cada paraula. *Som-hi!*

Als segles XIX i XX, a Capdepera hi ha diversos personatges la rellevància dels quals va més enllà de Capdepera. Es pot parlar d'una intel·lectualitat gabellina?

Això d'intel·lectualitat gabellina em sona massa exagerat. Ara bé, de Capdepera se'n poden dir moltes coses, però una de les més rellevants és el seu alt grau d'alfabetització, tant entre les dones com entre els *homo*s. Això, com ja s'ha comentat altres vegades, és conseqüència, en part, de les «guerres de religió» de finals del XIX, en què les fundacions d'escoles metodistes produí un esclat d'escoles, també de les catòliques, que donaren peu a aquest fenomen de l'escolarització massiva de la població. Els i les articulistes d'esquerres del primer terç del segle XX venen d'aquest ambient alfabètic que permet la lectura i l'auto-didactisme, que culmina amb Antoni Domínguez i Jaume Alzina Sancho, i que acaba amb la guerra civil. Només Joan Rai, molt més tard, reprendrà aquest fil i ens retornarà per aquell camí prohibit, però ja amb un altre estil i amb la nostra llengua catalana.

El teu llibre són més de 800 pàgines, ens pots dir breument qui era Joan Alzina?

Com podeu suposar és molt difícil, per no dir impossible, resumir breument qui era Joan Alzina en unes poques frases. Potser a la resposta anterior n'he donat algunes claus. En un moment de la seva vida va ser uns dels *nostrus* grans somiadors, perquè la gent d'ordre també en va tenir, de somiadors. Gràcies a ell els gabellins podem viatjar, sempre que volem i necessitam, a la ciutat de Paradella, que és el *nostru* paradís particular. Mai li ho podrem agrair prou!

Però Joan Alzina, metge gabellí, va fer la seva vida a Barcelona. A més de les seves arrels, quina influència rebé de Capdepera?

Joan Alzina i Melis nasqué en una família catòlica, tradicionalista, que va combatre la diversitat religiosa gabellina i, a més, va néixer enmig de tota la trifulga, en la qual mossèn Alcover tengué un gran protagonisme. El seu oncle, el metge Gabriel Melis, fou una de les seves grans influències, ja que el seu pare, contramestre de l'Armada, passava més temps fora, a les Filipines per exemple, que a Capdepera. Gabriel Melis era un metge avançat quant a la qüestió higienista entre les classes populars, tan en boga en aquells temps; però, a la vegada, era un gran enemic dels avenços socials que proposaven les cooperatives com les de la Unió Obrera Balear, amb el rerefons del metodisme portant la iniciativa educativa. En cap cas hem de pensar que Gabriel Melis no fos una persona culta; segurament ho era i, a més, també va col·laborar amb mossèn Alcover en algunes de les seves curolles catalanistes. Aquesta aparent contradicció es va encomanar a Joan Alzina i potser és aquí que comencen a fluir els seus rius paral·lels. Per a un gabellí, com ho era Joan Alzina, tot comença a Capdepera i més concretament a la plaça de l'Orient, com sempre ha estat i encara és. Perquè l'Orient és el nord dels gabellins i les nostres navegacions sempre són orientals.

Joan Alzina tengué una estreta relació amb Antoni M Alcover, un homenot de la nostra cultura i de personalitat difícil. Com va ser aquesta relació?

Alzina va tenir la necessitat de contactar amb Alcover estant a Barcelona, encara que a Capdepera ja era famós pels seus libels radicals contra els *nostrus* metodistes i fins i tot es probable que ja conegués la família d'Alzina, l'oncle Gabriel entre els seus membres.

A la Congregació Mariana dels jesuïtes de Barcelona, concretament a l'Acadèmia Catalanista, li comanaren una conferència sobre les rondalles mallorquines i això el va fer pensar en Alcover. Des de llavors foren amics i col·laboradors. Alzina participà en la creació del llenguatge científic

català a través del Diccionari d'Alcover, amb la seva germana li redactà algunes poques rondalles i era a la taula amb Alcover el dia que es va decidir celebrar el Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana del 1906. Va ser propagandista entusiasta de totes les seves iniciatives i, que sapiguem, no va rompre amb Alcover quan aquest va tenir l'enfrontament al si de l'Institut d'Estudis Catalans amb Pompeu Fabra i Josep Carner. Al final de la vida d'Alcover, donava consells per carta a Francesc de Borja Moll sobre com cuidar la seva salut.

Alcover, d'altra banda, va ser present en els moments decisius de la vida d'Alzina: va fer el possible per tal que pogués anar a estudiar a Bolonya i també en el seu nomenament de director al Manicomi de la Santa Creu.

«Mallorca és una terra de mossens», deia Antoni Serra, referint-se al control de qualsevol activitat que hi havia a l'illa, la qual sempre passava per l'església. Un home amb una base científica sembla que ha d'estar al marge de conflictes religiosos. Quin paper té el catolicisme en Joan Alzina?

Per bé o per mal, el catolicisme té un paper central en la vida de Joan Alzina. Amb el catolicisme entra en el catalanisme i amb el catolicisme se'n surt. Amb el catolicisme entra a formar part del conglomerat que assaltarà les institucions democràtiques per a destruir-les, i amb el catolicisme formarà part del nou règim feixista que s'acabarà nomenant a si mateix nacional-catòlic. Per tant, Alzina és, només en part, un producte del catolicisme gabellí i aquest catolicisme es fill del moviment reaccionari que va combatre la Reforma protestant de Luter. Mirau si ha plogut!

I sí, ciència i religió són uns dels seus rius paral·lels. Resoldre aquesta polèmica encara està en curs i entrar-hi de ple, depassaria les nostres capacitats.

D'altra banda, és cert que una gran part de la cultura catalana, tant a Mallorca com a la resta de Catalunya, ha pogut ser salvaguardada gràcies a l'aportació de molts mossens. La llista, encapçalada pel mateix mossèn Alcover, seria llarga i, de moment, ens la podem estalviar. Ara bé, no deixa de ser un tòpic dir que la cultura catalana és cosa de capellans, com també ho era dir que el catalanisme era conservador. L'historiador Josep Termes s'ha encarregat de desmentir aquest tòpic, gràcies a déu, amb perdó!

Del catalanisme militant a la col·laboració amb el cop d'estat del general Franco i el règim dictatorial que aquest implantà. Com es pot fer aquest trànsit?

L'ocupació colonial d'un país crea unes disfuncions personals i col·lectives que marquen d'una manera forta tota la societat i, per tant, també les trajectòries personals. Per a entendre la nostra història, tant la cultural com la política, s'ha de tenir molt present aquest fet, si no moltes anàlisis

poden estar completament errades. És com a les malalties mentals: és important anar a l'arrel del problema per a intentar entendre el malalt i, per tant, poder-lo «curar». El tracte tenebrós que rebem des de la nostra incorporació forçosa, tant física com mental, a Espanya, ens ha produït aquesta malaltia colonial que ens porta a vegades a respondre als estímuls històrics d'una manera incomprensible per a un espectador despistat, especialment si no ha sentit parlar de la nostra infància plena de maltractaments, amenaces i xantatges, tant emocionals com dels altres, com es pot comprovar encara avui en dia. Potser només les dones maltractades i apallissades poden entendre el que ens està passant i percebre la relació malaltissa que tenim amb els *nostrus* maltractadors colonials, que no ens accepten així com som però tampoc ens permeten començar una nova vida lluny del seu menyspreu i la seva xenofòbia.

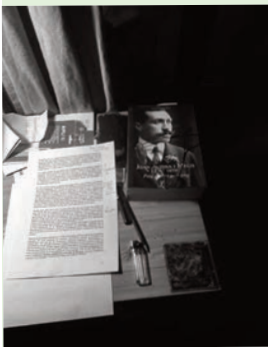
Es poden entendre, a través d'una història personal, molts de fets que, a nivell general, costen més d'entendre?

Dins aquesta situació anòmala que he intentat descriure anteriorment, és on podem provar d'entendre les aparents «contradiccions» de Joan Alzina i, a més, hem de saber i acceptar que aquests viatges en ziga-zaga són, moltes vegades, tant personals com col·lectius. El viratge d'Alzina es féu acompanyat per una part gens menyspreable del catalanisme. Eugeni d'Ors fou un primer i prematur avís. Ja durant la República, Joan Tusquets i Ferran («me llamo Fernando») Valls i Taberner en són dos exemples clars. Tots ells eren amics personals d'Alzina. Les persones a vegades ens movem dins corrents col·lectius, però sempre hi ha decisions que són personals i intransferibles.

Al llibre expliques que Joan Alzina va formar part del grup d'estudiants i naturalistes de prestigi que van impulsar i fundar la Institució Catalana d'Història Natural, la més antiga de les filials de l'Institut d'Estudis Catalans. Es pot establir una paral·lelisme entre aquesta entitat i la Institución Libre de Enseñanza de Madrid?

Els meus coneixements sobre la matèria són limitats, però pel que he pogut veure són dues institucions completament diferents. Ara bé, Joan Alzina es pot dir que va «fundar» les dues institucions. La primera sens dubte; quant a la segona, va ser del grup d'estudiants que s'hi va allotjar en el seu primer curs acadèmic.

Però, com deia, pens que representen dues coses completament diferents per la seva concepció: una està pensada per a estudiants i l'altra, l'IEC, pretén abraçar tota la societat des d'un vessant cultural, entès en el seu sentit més ampli.

Es parla que aquestes dues institucions tengueren una gran importància a nivell intel·lectual per a l'esdevenir de la II República. Com, des d'aquests plantejaments, es pot, al cap de cinc anys, no sols no estar-hi en contra, sinó recolzar activament l'alçament militar?

Efectivament, a la Residencia de Estudiantes hi varen créixer algunes de les ments més lúcides i creatives del republicanisme cultural espanyol. Pens en García Lorca, però no només. Fomentar la llibertat de pensament i la creativitat personal era tota una novetat dins el desert cultural en què els diferents règims autoritaris, sempre dominats per la mateixa oligarquia, havien convertit la societat espanyola. Aquest republicanisme va ser anihilat amb la guerra i mai no ha tornat i, de moment, no se l'espera.

L'Institut d'Estudis Catalans, i les seves diferents sucursals filològiques, literàries o científiques, en el fons no pretenen reformar la societat espanyola ni, per tant, el seu règim polític, sempre immutable, sempre irreformable; el que pretenen en realitat és fugir-ne i preparar Catalunya per a la llibertat. No sempre ho hem vist així, però a mi, fer aquest llibre, m'ha fet canviar la percepció que en tenia i m'ha fet admirar els «moderats» que ho feren possible, entre els quals, sens dubte, també hi havia, momentàniament, Alzina.

Quant a la darrera part de la pregunta, és un dels interrogants que he tractat de desvetllar en el meu text. Com sempre, la resposta és complexa, però el retorn al carlisme primigeni, la irrupció del feixisme italià en algunes de les esferes socials barcelonines i la laïcitat tant de la República com del nou catalanisme majoritari, feren canviar Alzina i, des del catolicisme militant, es va sumar a les forces que finalment tombaren la democràcia republicana.

Diuen que rere un gran home sempre hi ha una gran dona. Com la seva esposa, Vittoria de Boschi, va influir en Joan Alzina?

No he entrat en el nivell més personal del personatge ni tampoc en la seva intimitat. Tampoc en tenia ni dades ni documentació, és clar. Ara bé, sí que podem parlar de la influència italiana en la vida de Joan Alzina, encara que, evidentment, no només l'adquireix a través de la seva dona, la qual pertanyia a la noblesa de Bolonya i tenia una gran personalitat, sinó més aviat a través dels seus estudis italians i de la coneixença personal dels grans mestres de la psiquiatria italiana i del funcionament de les seves institucions psiquiàtriques.

Durant la República el matrimoni Alzina-Boschi formarà part d'algunes de les importants associacions de la colònia italiana de Barcelona, potser la més nombrosa i influent de l'Estat. Se'ls veu entre l'alta societat barcelonessa i italiana a les cròniques que publica *La Vanguardia*, al costat de personatges com Ernesto Carpi, agent dels serveis secrets feixistes que operaven a Catalunya i a Espanya. Els Alzina-Boschi es mouen d'una

manera molt natural dins aquest ambient feixista, però de cap manera hem de pensar que això fos una cosa excepcional, ans al contrari. A Itàlia, tant la petita com la gran noblesa, havien acceptat plenament el règim de Mussolini; a Barcelona, una part de la noblesa i de l'alta burgesia tampoc el veia gens malament. El feixisme italià tenia i tindrà una gran influència en els esdeveniments polítics que provocaren la guerra i la derrota republicana. Pensem, per exemple, en els avions italians que acabaren per sempre amb la Mallorca republicana. Pagats per March, això sí.

I, a més, una dada important: l'acceptació «normalitzada» del feixisme implicava l'allunyament del catalanisme.

És com una mena de llei matemàtica que encara està en vigor avui en dia. Perquè el catalanisme ha estat, i és, «una de les crosses de la democràcia».

Des de 1917 i al llarg de molts d'anys, treballà a l'Institut per a nins deficients a Vil·la Joana, a Vallvidrera, una avançada institució experimental d'educació especial. Quines són les fites més importants que assolí com a metge i educador?

En la vessant psiquiàtrica, la implantació al Manicomi de Salt i al de la Santa Creu de la psiquiatria clínica kraepeliana fou, sens dubte, una de les tasques més importants. També ho fou col·laborar en la reestructuració del sistema psiquiàtric català que impulsà la Mancomunitat amb informes que, com deia, intentaven estendre el kraepelisme i acostar Catalunya a les noves teràpies mèdiques que triomfaven a Alemanya i altres parts d'Europa.

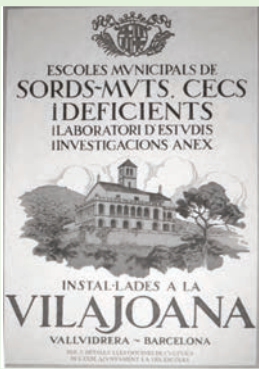
Pel que fa a la vessant pedagògica, fou la reestructuració i direcció de l'Escola de Nins Deficients de Vil·la Joana el que li donà una especial rellevància. Evidentment, en parl més extensament al llibre, però recoman la lectura del treball de Berta Paz, que també s'hi inclou, per tal de tenir una visió àmplia de la seva aportació pràctica en aquest camp.

D'altra banda, el pròleg de Francesc Bujosa contextualitza Alzina dins la història de la psiquiatria.

Els inicis dels moviments pedagògics a principis del segle XX sovint neixen d'educadors que treballen amb discapacitats i que llavors apliquen el seu mètode d'estimulació a la població escolar en general. Joan Alzina col·laborà amb Maria Montessori els dos anys que aquesta passà a Barcelona. Hi ha documentació de com es concretà aquesta relació?

Maria Montessori és, no cal dir-ho, una de les principals pedagogues del segle xx, el mètode de la qual, publicat el 1909 amb el títol d'*El mètode de la pedagogia científica aplicat a l'educació de la infància*, encara es troba en plena vigència i aplicat a moltes escoles i per mestres de molts països.

El 1916 es va celebrar a Barcelona el Tercer Curs Internacional Montessori, en el qual va participar Alzina, qui a més féu de traductor de les

conferències de la doctora. El 1918, l'Institut d'Estudis Catalans, per encàrrec de la Diputació, creà el Laboratori-seminari de Pedagogia i oferí la direcció a Montessori, la qual proposà Joan Alzina com a Assistent. Però el 1921 tant Montessori com Alzina presenten la dimissió en carta adreçada al president de l'IEC, per intromissions d'un altre pedagog, Alexandre Galí.

Però la relació de Montessori i Alzina no es va acabar aquí i, a més, Alzina, d'una manera o altra, va continuar aplicant el seu mètode a Vil·la Joana i el juny de 1932 encara era vicepresident de la Societat Montessori. Només després de la mort de la doctora mostrarà algunes prevencions sobre el seu mètode.

Des de 1919, Maria Montessori va residir a Barcelona, de manera intermitent a causa dels seus moltíssims viatges, gairebé fins al començament de la guerra.

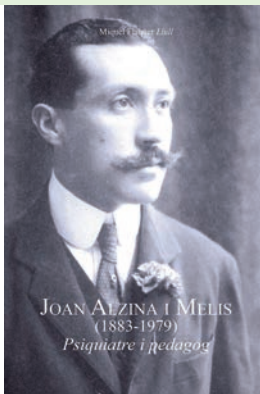
Barcelona, Bolonya, Madrid, Munic, Brussel·les..., fou una persona que viatjà molt, visquè les dues grans guerres... Quina opinió tenia de la situació internacional?

Quant a les grans guerres, les va viure de manera diferent, encara que de la primera no en sabem gran cosa perquè ell no en parlà obertament. Només va escriure un article que tocava el tema de la Gran Guerra, però des d'un punt de vista mèdic. Però podem arribar a pensar que va viure aquesta guerra de manera incòmoda, perquè ell estava casat amb una italiana, en molts sentits se sentia molt italià, i fins i tot un cunyat seu hi morirà, però també havia estudiat a Alemanya i, per aquells anys, era la psiquiatria clínica de Kraepelin la que volia implantar als manicomis que dirigia. A Catalunya, per altra banda, la societat es va dividir entre aliadòfils, molt majoritaris, i germanòfils. Alguns, com Eugeni d'Ors, consideraven que la Gran Guerra era una vertadera guerra civil entre europeus. No estic en condicions d'especular sobre els seus sentiments quant a aquest tema, però no costa gaire imaginar-se la incomoditat que abans esmentava,

Pel que fa a la Segona, les coses potser estan més clares i Alzina segur que no dubtà de recolzar tant Alemanya com Itàlia, les potències de l'Eix, que, prèviament, havien ajudat Franco a guanyar la guerra civil. En aquest sentit no cal tenir-ne cap dubte.

Joan Alzina hagués pogut ser afusellat per col·laborar amb l'alçament. Al llibre parles d'un món d'espies, on ningú es podia fiar de ningú. Explica'ns aquesta situació i el que fou el grup Concepción.

Una hipòtesi plausible és que el seu fill Valentí no va ser afusellat perquè tenia una mare italiana i ell mateix va poder escapar d'un final semblant i també del seu primer empresonament, gràcies a algunes influències que

es detallen en una carta que escriu a la seva dona des de la presó. Aquesta carta és molt significativa de moltes coses que passaven a Catalunya en aquell moment. Un exemple: a un dels que demana ajuda és Ventura Gassol, conseller de Cultura, amb el qual havia fins i tot col·laborat en una òpera estrenada el 1924. Bé, idò, pocs dies després d'escriure aquesta carta, el mateix Gassol es va haver d'exiliar per les amenaces de mort que havia rebut per part dels «incontrolats» que, sens dubte, provocaren un autèntic bany de sang. Gassol era catòlic, Alzina també; Gassol fou un dels primers exiliats republicans del 36 i Alzina un dels presos feixistes. Tots dos eren catòlics, com dèiem, i eren amics, però seguiren camins molt diferents. És un exemple més de la complexitat de la guerra civil, on cada persona va haver de prendre les seves pròpies decisions personals.

El novembre de 1936 surt de la presó, és destituït com a director de Vil·la Joana i destinat, entre altres coses, al departament d'ajuda als refugiats. Però, sorprenentment, funda i dirigeix un dels múltiples grups d'espionatge de la cinquena columna, i li posa el nom de la seva mare: Grupo Concepción.

Aquest grup fou un dels més actius i surt ressenyat a molta de la bibliografia especialitzada, encara que va sofrir moltes detencions. Alzina en fou una. Jutjat i condemnat a 30 anys, passà una temporada a la txeca de Vallmajor, una de les més terribles de Barcelona. Però si exceptuam aquesta experiència terrible de la txeca, podem dir que va tenir «sort», perquè es va trobar amb un sistema judicial amb unes certes garanties, com de fet contaren alguns que hi exerciren d'advocats.

Sens dubte, aquesta part del llibre es podria haver novel·lat, cosa que no he fet, i m'he limitat a la documentació que he trobat o que m'han fet arribar. D'altra banda, hi ha molta bibliografia sobre el tema.

Proper als 90 anys, demana permís al Col·legi de Metges de Balears per a poder exercir a Capdepera, on es trasllada a viure quan, per aquestes dates, abandona definitivament Barcelona. Quina imatge o consideració tenia a Capdepera? Es coneixen les seves opinions polítiques de la transició, una vegada mort Franco?

Efectivament, va tenir una vida activa fins a la mort. La seva vocació mèdica no va decaure mai, com tampoc la d'escriptor. A Capdepera, moltes persones encara recorden que varen ser tractades, no necessàriament per qüestions psiquiàtriques, pel doctor Alzina, o don Joan, com el coneixien molts gabellins.

I convé recordar que durant molts d'anys va tenir consulta a Palma, a on viatjava mensualment des de Barcelona.

Joan Alzina era una persona discreta a l'hora de parlar de les seves intimitats i només la seva neboda, Antònia Melis de ca s'Apotecari, em va parlar del Joan Alzina que va sobreviure al dictador Franco. Passava pena per les qüestions de les autonomies i, especialment, pels atemptats d'ETA.

Carnet de la Biblioteca Central (1943),
ara Biblioteca Nacional de Catalunya.

Després de la guerra, aportes documents on Alzina pretenia tornar, tècnicament, al nivell d'abans de la guerra, i es queixa contínuament de la manca d'aparells i de material per a l'ensenyament. Renegà del règim en alguna ocasió?

Efectivament va fer reclamacions de material per a l'escola de Vil·la Joana, però algunes vegades donà la culpa de la seva mancança a l'època «roja». En realitat no se li veu un enfrontament amb les directius, tan polítiques com educatives, del règim, sinó que s'hi va integrar d'una manera natural.

I no, no renegà del règim mai, si més no que sapiguem. I per què? Moltes vegades m'ho he demanat aquests darrers anys. Al llibre no m'he dedicat a fer especulacions sobre aquest tema o sobre d'altres, i m'he dedicat a ordenar i exposar la documentació que m'havia trobat.

Ara, però, podria intentar fer una hipòtesi sobre aquesta fidelitat d'Alzina al règim feixista o nacional-catòlic. Evidentment, és només una hipòtesi, però pens que la mort del seu fill Joan Maria a la batalla de Terol el va trasbalsar tant que li va impedir seguir una altra evolució que no fos aquesta. Potser per a ell hagués estat una traïció al seu fill mort en combat retornar a altres posicions. A través dels documents he vist com va intentar recuperar el cos del seu fill, com va tractar de saber com havia mort, com havia plorat quan va rebre la mala nova, i pens que aquesta mort del seu fill el va acompanyar la resta de la seva vida i això no permetia replantejar-se res. Només resar i tenir esperança. Siguin quines siguin les circumstàncies, la mort d'un fill és una de les experiències més doloroses que pot viure una persona. I Joan Alzina ho sabia bé, això.

Algun detall que no hàgim esmentat?

Jo, per la meua (poca) formació, m'he vist amb dificultats per destacar la part científica de la vida de Joan Alzina, a la qual va dedicar una gran part dels seus esforços en forma, entre altres coses, d'hores i hores de laboratori, tant amb Ramón y Cajal com amb Alois Alzheimer. La participació en el volum de Francesc Bujosa i de Berta Paz ens ha ajudat a pal·liar algunes d'aquestes mancances. D'altra banda, a la darrera part del llibre hi ha reproduïts 22 dels seus articles científics i 20 de més de divulgatius a l'apèndix del meu text. Això, pens, pot ajudar a entendre molt millor qui era Joan Alzina.

I per acabar, potser no he destacat prou en aquesta entrevista la seva participació en la part inicial del Noucentisme, moviment cultural que donarà molts fruits a la societat catalana, no només de caire literari, sinó especialment de caire social o cultural. Perquè el Noucentisme fou el programa cultural del catalanisme conservador que, amb la Mancomunitat, desplegarà un pla integral d'avenç cap a una societat molt més moderna

i europea. Durant aquests anys, Josep Carner i Jaume Bofill i Mates seran persones molt importants en la vida de Joan Alzina.

En fi, vaig conèixer Joan Alzina en persona però fins fa poc no m'havia adonat de la seva immensa trajectòria, en la qual va tenir moments molt brillants i, a més, també estic content d'haver aportat el meu granet d'arena en la coneixença de la persona i del personatge, que demostra, una vegada més, la gran diversitat gabellina. Un valor, aquest de la diversitat, que, sens dubte, haurem de preservar com un tresor.

I ara, amb el *vostru* permís me'n vaig cap a Paradella. Crec que aquesta vegada partiré des del Carregador.

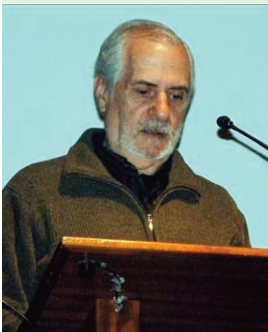
Gràcies Miquel, pel llibre, pel teu temps i la teva dedicació!

La Tertúlia Gabellina i Oriental
a punt de partir cap a Paradella.

Presentació de *Joan Alzina i Melis,* *psiquiatre i pedagog*

Jaume Fuster

Una vegada més, amics, heu estat convocats a l'acte de presentació d'un treball adreçat a exhumar el nostre passat com a col·lectivitat, el passat de Capdepera, el de tots nosaltres. I dic una vegada més perquè, en les últimes dècades, hem tengut ocasió d'assistir a la culminació d'un bon grapat de processos d'investigació i de recopilació de materials que han il·luminat aquest passat que deia. Aquests treballs ens han posat fit a fit amb la nostra història, ens n'han revelat alguns elements imprescindibles, i ens han ajudat a saber qui som i, potser, a reconèixer i acceptar les llums i les ombres de la nostra idiosincràsia col·lectiva.

En bona part, per no dir la majoria, dels treballs als quals m'estic referint, l'Associació Cultural Cap Vermell, en nom de la qual estic parlant, hi ha tengut un paper important, decisiu en no pocs casos. Amb aquell llunyà i molt modest –quant a mitjans materials, que no en contingut– *El Castell de Capdepera*, d'en Pep Terrassa, o *El patrimoni arqueològic de Capdepera*, del mateix autor, s'encetava una línia inèdita entre nosaltres: el de la investigació rigorosa i la posada en valor de textos homologables amb els criteris historiogràfics més exigents. I per aquella línia seguiríem, des de Cap Vermell, donant suport a l'edició d'obres com *Senyor Ahir*, d'Aurelia Canaan; *Girant l'ullada cap enrere* i *Gent nostra d'abans i d'ara*, de Bartomeu Melis; *De prop i d'enfora*, de Climent Garau i Arbona; *Planter de paraules*, de Pere Orpí; *Memòries gabellines*, de Llorenç Tous; *El metodisme a Capdepera*, de diversos autors; *La idea és infinita. El socialisme a Capdepera*, de Miquel Llull, o *L'espiritisme a Capdepera*, de Pep Terrassa. A aquests títols encara n'hi hauríem d'afegir alguns altres que, independentment de no haver-se gestat a redossa de la *factoria Cap Vermell*, constitueixen igualment contribucions molt importants al conjunt, com *Vida i costums a Capdepera*, d'Antoni Josep Massanet (no oblidem que el mateix Pep Terrassa va tenir cura de l'edició de l'obra); el treball sobre *La divisió territorial del terme d'Artà*, a cura d'Antoni Picazo i Miquel Pastor, per la part artanenca, i de Maria Massanet i Gori Reixac, per la part gabellina; el notable treball *El temps s'esmicola. L'exili centreeuropeu a Cala Rajada (1930-1936)*,

Text llegit el 15 de desembre al Teatre de Capdepera i publicat a *Cap Vermell* el 23 de desembre de 2017.

dels mateixos Maria Massanet i Gori Reixac, juntament amb Gabi Einsele, o les importants contribucions sobre l'època medieval d'Antoni Gili i de Guillem Morro.

Ja veis com tantes coses que en els anys obscurs de la dictadura, conscientment o inconscientment, havien romàs silenciades, ara, gràcies a l'empenta dels investigadors, locals en bona part de casos, van emergint i obren les finestres de la nostra història perquè hi entri l'aire purificador del coneixement. I en aquestes ens trobam avui, una vegada més, com deia, tot presentant aquest monumental *JOAN ALZINA MELIS (1883-1979), PSIQUIATRE I PEDAGOG*, 850 pàgines de recerca que a mi em semblen d'una exhaustivitat sense esclatxes, però que l'autor, en Miquel Llull, encara considera susceptible de millora i ampliació. El mateix autor, a la introducció, referint-se a les conclusions a què ha arribat, ho fa palès. Diu: «*Com sempre, seran unes conclusions provisionals perquè, malgrat tot, la investigació es mantindrà oberta a noves aportacions i a noves descobertes o a noves interpretacions.*» I és que ja ho tenen, això, els investigadors, mai conformes amb el que han tret a la llum, sempre delerosos d'anar més enllà, fins als darrers racons de l'escena, aquells en què el focus de la seva mirada encara no n'ha il·luminat amb prou claredat tots els angles. I tant se val que en aquells racons no hi hagi res, més que una mica de pols.

Vull dir, amb tot això, que, al meu parer, ens trobam davant una obra magna, i no m'estic referint al nombre de pàgines, sinó al fet que es tracta del treball més minuciós que s'hagi endegat mai en aquest poble en el terreny de la investigació, sobre qualsevol aspecte del nostre passat. Permeteu-me la pedanteria d'autocitar-me, amb unes paraules del pròleg que en Miquel m'ha fet l'honor d'incloure en el llibre. Allà hi dic: «*Estic segur que és amb l'aparició del llibre que ara veu la llum que se'n ofereix l'oportunitat d'aprofundir en la vida i obra d'aquest personatge excepcional en molts d'aspectes. En Miquel Llull hi ha esmerçat les seves millors i majors capacitats, i hi ha cremat un gavadal d'energies per a, finalment, agombolar-ne un text documentat de manera exhaustiva, abassegadora, diria. Una feina titànica amb la qual s'il·luminen molts de racons de la biografia d'Alzina certament obscurs, inèdits més d'una vegada, i se'n posen en relleu molts d'altres no degudament valorats fins ara. I de tot plegat n'esdevé un conjunt inevitablement calidoscòpic per a un personatge tan polièdric com aquest.*»

En Miquel Llull, essent encara un infant, va tenir consciència de l'existència del senyor Joan Alzina quan aquest i la seva família sojornaven a Capdepera, cada estiu, a la casa pairal del carrer de sa Font. Al migdia, en el «tercer torn», reservat per als «senyors», els Alzina anaven a dinar a el Recreo, el *cassinu* que regentava la família d'en Miquel. Però, aleshores, aquest poc devia sospitar que acabaria convertint-se en el biògraf d'un senyor del qual, com ell mateix confessa, no en sabia res i que li «semblava una persona molt seriosa, poc propensa a expressions obertes i franques de

simpatia, i que sempre xerrava fluixet». Quan en Miquel Llull va començar a parlar-me del seu projecte, immediatament, de manera difuminada, va comparèixer un record de la meua infantesa, d'una visita, amb els meus pares, al doctor Joan Alzina, en una de les seves estades a Capdepera, segurament afectat jo per alguna dolença que ara mateix no record. Amb anterioritat, mai havia recordat aquest fet fins que en Miquel Llull em va començar a parlar del treball que duia entre mans. Aleshores es van fer presents, des del fons dels anys, frases i comentaris esparsos, d'aquí i d'allà, sobre aquell gran metge de Capdepera que capllevava per Barcelona i que, quan compareixia pel poble, pel que es deia, no dubtava de posar el seu saber, que no era poc, al servei de qui ho necessitàs. Havien de passar molts d'anys, de fet no seria fins a la dècada dels 80 que en Miquel Llull va començar a prendre consciència de la importància del personatge i, a mesura que n'anà descobrint la complexitat, es plantejà iniciar una recerca més o manco exhaustiva de les seves petjades científiques, culturals i polítiques. El projecte, però, no començaria a prendre cos fins devers l'any 2000, en què en Miquel posà els primer maons a un edifici que ell calculava d'una planta o dues, i que ha acabat sent un gratacels. Diu en Miquel: *«De bon començament pensava que el treball que havia iniciat seria més curt, que el personatge, essent important, no donava més que per a uns mesos de dedicació. Evidentment, no ha estat així.»*

I no, no ha estat així. De fet, han estat anys d'investigació. Sí, anys!, amb etapes de major i menor productivitat, anys amb puntes d'eufòria i sotracs descoratjadors. Anys de tresscar per arxius i fons documentals, a Capdepera, a Palma, a Barcelona, a Itàlia, a Alemanya... Certament, hi ha hagut moments plens de dubtes i vacil·lacions, pauses per a la reflexió, com si a en Miquel, adesiara, li semblàs que s'havia ficat en un projecte que excedia les seves capacitats. Però, en cada cas, ha estat capaç de superar aquests dubtes i de sobreposar-se als propis escrúpols. I dic això perquè he pogut viure en primera línia el procés creatiu de la biografia de Joan Alzina, i en aquest sentit he estat un privilegiat. A en Miquel li he d'agrair la confiança que m'ha fet tot aquest temps i ara, quan la criatura ja ha vist la llum, me'n sent profundament orgullós, com si jo hi tengués algun mèrit, quan, borinejant al seu voltant, segurament he fet més nosa que companyia.

Quan estava bastint aquesta presentació, m'ha vengut al cap que, en un moment determinat del procés d'estructuració de la biografia del doctor Joan Alzina, amb en Miquel vàrem parlar, i me'n mostrà la documentació que n'havia arreglat, de la relació del metge gabellí amb el catalanisme. Alzina, just arribar a Barcelona, el 1898, per començar els estudis de Ciències, entrà a formar part de la Congregació Mariana dels Jesuïtes de Barcelona, una institució cultural de gran prestigi i influència. On més va intervenir Alzina fou en l'Acadèmia Catalanista o de la Llengua Catalana,

segons coneixem en aquesta part de l'obra, que recull, naturalment, les inevitables relacions amb Josep Carner, la més eminent figura del Noucentisme català, un poeta tota la dimensió del qual vaig percebre a la Universitat i que des del primer moment m'havia enlluernat. L'estretíssima relació de Carner amb Alzina, les seves estades a Capdepera i les obres que el poeta dedicà al seu amic i al nostre poble, acabaren d'engrandir la imatge ja prou superba que jo me n'havia forjat. Deia que, escrivint aquestes retxes, m'ha vengut al cap aquest període de la vida d'Alzina, incloses les relacions amb el seu seu amic Carner, el qual, a més de poeta, va exercir com a diplomàtic de la República en distintes ciutats europees, d'Àsia i d'Amèrica. Quan va esclatar la Guerra Civil, Carner va ser un dels pocs diplomàtics que es van mantenir fidels a la República i ja no va tornar a Catalunya. Es va exiliar a Mèxic, com tants d'altres, però passà a Europa després de la Segona Guerra Mundial i es va instal·lar a Brussel·les, on, com a exiliat, va morir. I és que en aquests dies, establir paral·lelismes i evocar exiliats esdevé inevitable. Certament, de la lectura del llibre i com destac també en el pròleg, s'infereix que *Alzina és una personalitat singular, tan brillant com contradictòria, d'una molt destacada rellevància científica i d'una trajectòria ideològica que deriva del catalanisme militant a la col·laboració amb el cop d'estat del general Franco i el règim dictatorial que aquest implantà.*

Recomanació final: no us perdeu aquesta joia que ara es posa al nostre abast. Si n'iniciau la lectura us hi quedareu immediatament enganxats i ja no la deixareu. Per bé i per mal, és la història d'un personatge fascinant.

I res més, després d'aquesta introducció tan prescindible, tot seguit parlaran els qui hi tenen alguna cosa a dir: la senyora Isabel Moll, catedràtica emèrita de la UIB, coneguda i estimada de tots nosaltres i que poques presentacions necessita; la senyora Berta Paz, membre de l'Institut Universitari de Ciències de la Salut de la UIB, que ha contribuït a aquesta obra amb l'estudi pedagògic titulat «Joan Alzina i Melis y la educación de los niños con discapacidad intelectual en Vil·la Joana»; parlarà també, com no pot ser d'altra manera, en Miquel Flaquer, l'autor del llibre; i finalment ho farà el senyor Pep Lluís Pons, director general d'Innovació i Recerca.

Moltes gràcies.

Carta

de Valentín Alzina

Nét de Joan Alzina

Buenas tardes. Siento muchísimo no poder estar aquí disfrutando de la presentación de esta biografía que agradezco tanto a los promotores como a los realizadores y a todos los que hayan aportado su parte en este trabajo, especialmente a Miquel al que le hemos visto durante estos años todo el interés y esfuerzo de investigación, recopilación y orden de documentos, libros, fotografías y correspondencia que ha realizado e incluso algunos viajes, para conseguir que el retrato fuese lo mas completo posible y fidedigno.

Por la profesión de mis padres no veíamos con frecuencia a los *nonni*, al ser la *nonna* italiana siempre les llamábamos así, pero en el tiempo de verano sí que pasábamos la temporada en Capdepera con ellos. Yo como nieto, de los pequeños, no tengo recuerdos ni de profesión ni de vida política o social del *nonno*, pero sí que lo recuerdo, como mi nonno un hombre estricto pero muy cariñoso Y con ganas de estar y disfrutar de la familia. Cuando éramos pequeños nos acompañaba o a veces iba solo a Es Carregador. Le gustaba bañarse con aquel bañador antiguo con tirantes, siempre por donde había mas rocas.

De los últimos años unos maravillosos recuerdos eran las comidas familiares diarias en el Recreo. Donde disfrutábamos de la hospitalidad de Clemente y del cariño y buen hacer en la cocina de Margarita.

También recordar las tertulias con la tía Antonia (Antonia Melis). Desde la muerte de la nonna probablemente la persona que por edad y momentos vividos, mas y mejor le recordaba los tiempos pasados.

Si tuviera que decir algún adjetivo que lo describiera elegiría bondad, austeridad y religiosidad.

Lo primero por su rectitud y generosidad.

Austero en todas las facetas de la vida, vestir (elegante pero sencillo), nunca tuvo coche ni le conocí caprichos, ni siquiera aficiones fuera de la lectura. Era un infatigable lector. Le recuerdo sentado en su sillón o en el despacho leyendo periódicos y libros (en italiano, francés, catalán o alemán). Comía lo que le ponían en el plato y nunca le vi pedir cambiarlo o ponerle peros. Aunque si que recuerdo muy bien su única debilidad que eran los higos chumbos. Que a veces le valieron alguna regañina de la nonna por comer más de los debidos. Por las consecuencias que ello acarreaba.

Por último su religiosidad bien manifestada a lo largo de toda su vida. Incluso para la llegada de la muerte y escrito en su testamento: que evitasen fastos en su funeral y que bastaba que le encomendaran a Nuestra Señora de la Esperanza a la que tanta devoción tenía.

Seguramente esta religiosidad le ayudó a vivir momentos tan duros como fue la desaparición y muerte de su hijo mayor en la guerra civil.

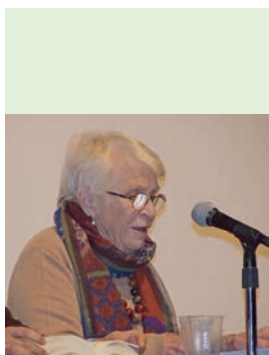
En fin las guerras son horribles, malas para todos y cada uno toma el camino que puede o el que cree que tiene que tomar.

Su amor por Capdepera hizo que una vez jubilado volviera a su casa familiar en el carrer de la Font núm. 1.

De todas formas su trayectoria profesional puntera y esforzada junto con su amor por la familia es lo que más destacaría yo en el *nonno* que en mi recuerdo queda como un hombre bueno. Como diría Machado era «en el buen sentido de la palabra bueno»

Muchas gracias.

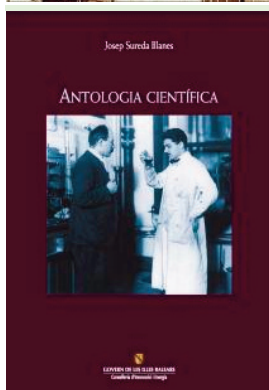
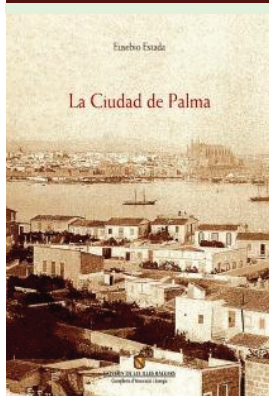

Presentació del llibre *Joan Alzina i Melis, psiquiatre i pedagog*

Isabel Moll i Blanes

Catedràtica emèrita d'Història Contemporànea de la UIB

Text llegit el 15 de desembre de 2017 al Teatre de Capdepera i publicat a *Cap Vermell* el 29 de desembre de 2017.

Bon vespre a tothom:

La meva participació a aquest acte no és parlar del llibre que en Miquel Flaquer ha escrit sobre el metge gabellí Joan Alzina i Melis. La meva participació consisteix en explicar breument el context en el que aquest llibre s'insereix. Es tracta d'un projecte important i certament ambiciós sobre la Història de la Ciència i la Tècnica a les Illes Balears, l'objectiu del qual és divulgar el que ha suposat aquest tema a les nostres illes. Som un grup d'historiadors de diversa procedència (història de la medicina, història moderna i contemporània...) que amb la nostra tasca pretenem comprendre i donar a conèixer quin era el nivell dels coneixements científics de les nostres societats, així como de les persones i les institucions que les varen fer possible.

El projecte es va iniciar a començaments del present segle gràcies a l'empenya de dues persones:

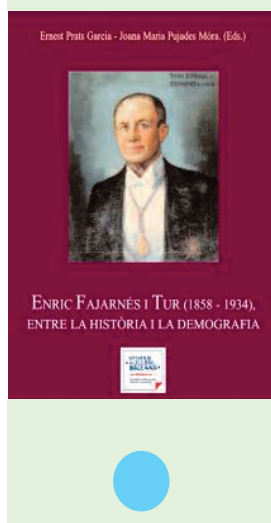
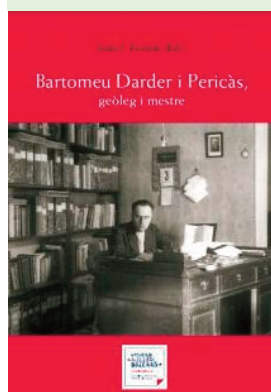
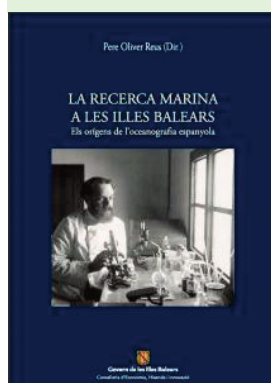
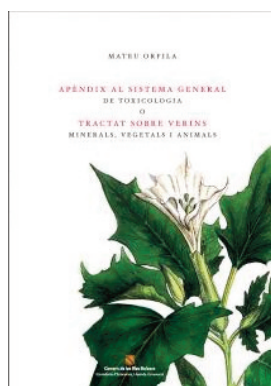
El professor Enric Tortosa que fou Director General de Recerca i Innovació, com també responsable del primer pla de Ciència de la nostra comunitat, a l'etapa del primer pacte de progrés (i que continua en actiu en la seva professió i molt involucrat amb aquest projecte),

I l'apotecari doctor Joan March Noguera, aquí present, fil conductor i generador d'idees que quasi sempre es converteixen en realitat.

I

Son tres les línies d'actuació que estructuren les activitats del projecte:

1. L'edició d'una *Història de la Ciència i la Tècnica a les Illes Balears* de la que fins ara s'han publicat cinc volums. Actualment s'està treballant el volum VI que serà el darrer d'aquesta col·lecció.
2. La col·lecció titulada *La ciència a les Illes Balears*, que té com objectiu recuperar les obres i les figures dels científics nascuts i/o que han treballat

a Mallorca, Menorca, Eivissa i Formentera. El volum que aquí es presenta és el número 11 d'aquesta col·lecció.

3. La tercera línia és la creació d'un Museu de la Ciència i la programació d'un Museu de la Ciència i de la Tècnica de les Illes Balears, que esperem pugui iniciar prest la seva singladura.

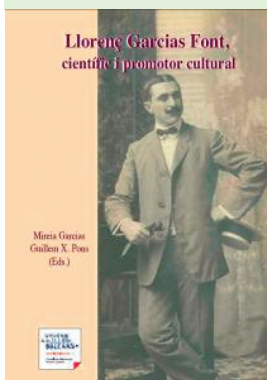
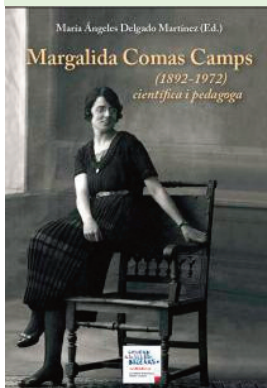
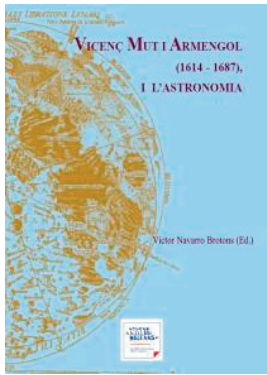
II

Com afirmava l'antropòleg britànic Meyer Fortes, el procés de reproducció dels sistemes socials passa per assegurar la seva taxa de reproducció neta. I altres científics han afegit que per entendre millor aquesta reproducció cal conèixer el nivell de desenvolupament científic i tecnològic que l'acompanya.

Malauradament les grans síntesis de coneixement del passat que representen les Històries Generals, habitualment obliden tenir en compte aquests dos elements claus de la nostra reproducció com a cos social: població i ciència/tècnica. I no tan sols les històries generals. Com afirmava l'historiador Pierre Vilar pensar «històricament» exigeix, almanco, pensar primer en les persones, en la gent, en la població, la qual cosa és freqüentment relegada, o senzillament ignorada fins i tot en corrents historiogràfiques com és la Història Social. Aquesta primera reflexió va dirigida a entendre i comprendre la necessitat d'assumir la història de la evolució de la ciència i la tècnica com una part consubstancial de la nostra reproducció com essers socials. Enteniment i comprensió que permet integrar aquests coneixements, normalment relegats a plànols secundaris, a les futures Històries generals de les Illes Balears. A veure si és possible.

L'idea de dur a terme la recuperació de científics i de les seves obres fou de Joan March i també d'un altre personatge irrepertible, el menorquí Josep Miquel Vidal Hernández. Els dos tenien i tenen idees i els dos aconseguien i aconsegueixen realitzar-les.

Les publicacions segueixen un esquema comú: reproduir els textos menys coneguts dels científics amb una introducció sobre la figura de l'autor, del seu context i de la seva producció; de fet el present volum compleix amb escreix aquesta pauta. Fins ara s'han publicat les de l'oceanògraf Rafael de Buen i Lozano, la de l'enginyer Eusebi Estada, del químic Josep Sureda i Blanes, del metge Mateu Orfila Rotger, un volum dedicat a la recerca marina a les Illes Balears dirigit per Pere Oliver i Reus, l'obra del geòleg Bartomeu Darder i Pericàs, del metge i demògraf Enric Fajarnés i Tur, del matemàtic i astrònom Vicenç Mut i Armengol, de la científica i pedagoga Margalida Comas Camps, la del científic i promotor cultural Llorenç Garcias i Font. I ara la del psiquiatra Joan Alzina i Melis. N'hi ha dos de menorquins (Orfila i Comas), un d'eivissenc (Fajarnés), i la resta

son mallorquins; de totes maneres resulta curiós que tres dels científics mallorquins foren de la nostra contrada, l'antic municipi d'Artà, esmicolat el 1858. Es tracta, sense cap dubta, d'uns «homenots» en el sentit de Pla (no sé com integrar la figura de Margalida Comas).

Aquesta col·lecció no pretén tan descobrir científics excepcionals –que per altra banda, intentar «descobrir» seria un gran error i una gran injustícia per ells– com recuperar el seu treball i la seva personalitat amb la finalitat de mostrar qui eren i que varen fer. Sobre tot perquè no es pugui dir allò que tants repeteixen: *és que aquí no passava res*. No senyors, aquí s'ha investigat molt poc sobre aquesta problemàtica i, com veiem per els resultats, sí que passaven coses i molt significatives.

III

Permeteu-me finalitzar la meva intervenció tal com l'he introduïda. Amb agraïments:

A tots els Directors Generals d'aquest Departament que varen voler continuar amb el projecte engegat per Enric Tortosa: Eugeni Garcia, Lluís Ramis d'Ayreflor, Pere Oliver, Miquel Deyà, i Josep Lluís Pons, l'actual responsable, qui si bé s'ho ha trobat tot fet ha mostrat una gran generositat i sobre tot, una gran intel·ligència donant el seu suport (i esperem que ho continuï fent) a totes aquestes activitats.

Un molt especial a dos personatges: al nostre molt estimat i enyorat amic, el menorquí Josep Miquel Vidal Hernández –abans citat– que ens va deixar ara fa quatre anys; el Gafas fou un personatge irreplicable que també –junt a Joan March– se'l pot considerar com un dels grans impulsors d'aquest conjunt d'activitats, i que va lluitar i ho va aconseguir perquè la ciència i els científics de Menorca tinguessin una presència significativa dins el projecte. I també a Vicenç M. Rosselló i Verger qui va agafar la direcció del projecte després d'un moment de crisi interna, i que amb la seva tenacitat l'ha conduït a bon port.

I *last but not least* a dues persones sense les quals NO S'HAGUÉS POGUT FER L'OBRA: Bàrbara Terrassa Pont (cap del servei de Recerca i Desenvolupament de la Direcció General d'Innovació i Recerca), i l'historiador Miquel Marín Gelabert. Ambdós representen les figures ocultes que sempre es troben darrera tota innovació.

MOLTES GRÀCIES PER LA VOSTRA ASSISTÈNCIA I LA VOSTRA ATENCIÓ.

Presentació

Dra. Berta Paz Lourido

Professora Titular d'Universitat

Joan Alzina i Melis va desenvolupar una part fonamental de la seva trajectòria professional lligada a l'educació de nens amb discapacitat intel·lectual, referits a inicis del segle XX com anormals, deficientes o febles mentals, a més d'altres denominacions. Nascut a Capdepera, Mallorca, va cursar estudis de medicina, especialitzant-se en psiquiatria i formant-se posteriorment amb investigadors de prestigi en l'àmbit de la psiquiatria com Kraepelin o Sante de Sanctis, a més d'estades de recerca amb autors de la talla de Ramón y Cajal. No obstant això, es destaca en l'estudi pedagògic annex a l'excel·lent treball biogràfic desenvolupat per Miquel Llull, el seu interès per la pedagogia que l'autor situa com una branca fonamental de la psiquiatria. Moltes de les seves idees van tenir la seva aplicació pràctica en el procés de reunificació de les «escoles de cecs, sordmuts i deficientes mentals» a les Escoles Vil·la Joana, participant en el seu disseny conceptual i pedagògic amb l'elaboració de la seva memòria de 1916 i sent director del Laboratori de les mateixes. Entra a la direcció de les Escoles ja reunificades el 1923, però l'Escola de Sordmuts es segrega poc després, en 1925. Continua Alzina com a director fins que esclata la guerra civil i reprèn la direcció el 1939. El 1954, el mateix any en què Alzina es jubila i deixa la direcció, se separa també l'Escola de Cecs, de manera que Vil·la Joana es constitueix des de llavors com un centre per a nens amb deficiència intel·lectual exclusivament, passant per diferents denominacions, fins a l'actual d'Escola d'Educació Especial municipal Vil·la Joana.

Per tant, per entendre les aportacions de Joan Alzina i Melis cal tenir en compte que va desenvolupar la seva activitat en un moment històric en van tenir lloc diversos processos de transformació, tant dels models pedagògics com de les institucions educatives. Per aquest motiu, en aquest capítol es detalla breument com el qüestionament de l'educació infantil o l'obligatorietat de l'ensenyament primari influeixen decisivament també en la construcció d'una nova educació per als nens amb discapacitat intel·lectual. Els models pedagògics centrats en la infància i adaptats a les seves diferents fases evolutives i interessos van cobrant força, trencant amb el sistema anterior basat en una instrucció dirigida pels adults i sense atendre a aspectes tan essencials de l'aprenentatge infantil com el joc o l'experiència directa

Text llegit el 15 de desembre de 2017 al Teatre de Capdepera i publicat a *Cap Vermell* el 24 de desembre de 2017.

en un medi estimulant. Curiosament, en aquest context renovador es constitueixen diferents entitats amb funcions educatives especials on, com en el cas de Vil·la Joana, es duen a terme pràctiques pedagògiques que acabaran aplicant posteriorment a l'educació general amb èxit

Com s'ha comentat anteriorment, Joan Alzina i Melis va tenir un paper clau en el seu la configuració i funcionament d'Escoles Vil·la Joana i, a més, a través dels seus escrits es pot constatar que és coneixedor de mètodes pedagògics en relació a l'educació de nens amb discapacitat intel·lectual. A la Conferència impartida en el 4t Congrés de Metges i Biòlegs de Llengua Catalana de 1921, titulada *Sobre l'educació dels frenastènics o anormals* Alzina i revisada en aquest capítol, cita diversos autors precedents, entre els quals destaquen Itard i Séguin, qui avui es consideren internacionalment entre els primers a reconèixer les possibilitats de l'educació dels nens amb diferents graus de discapacitat intel·lectual i en proposar recomanacions pedagògiques.

Igual que altres autors de l'època, també Alzina es forma a l'estranger i fonamenta les seves idees educatives en els coneixements mèdics, psicològics i fisiològics de l'època. Va col·laborar amb la pedagoga italiana Montessori durant l'estada d'aquesta a Barcelona i va impartir cursos a mestres sobre la metodologia de Decroly. No obstant això, l'autor no s'adhereix a un únic mètode, sinó que considera que la pedagogia ha d'adaptar-se a les necessitats dels menors dins d'un ambient estructurat que els resulti motivador. D'aquesta manera, Vil·la Joana es constitueix tenint en compte una adaptació de l'entorn i l'ús de materials específics com el material montessoriano en un clima confiança en les possibilitats dels nens amb discapacitat intel·lectual, per la qual cosa el rol de l'educador és clau.

Per tant, per entendre les aportacions de Joan Alzina i Melis cal tenir en compte que va desenvolupar la seva activitat en un moment històric en van tenir lloc diversos processos de transformació, tant dels models pedagògics com de les institucions educatives. Per aquest motiu, en aquest capítol es detalla breument com el qüestionament de l'educació infantil o l'obligatorietat de l'ensenyament primari influeixen decisivament també en la construcció d'una nova educació per als nens amb discapacitat intel·lectual. Els models pedagògics centrats en la infància i adaptats a les seves diferents fases evolutives i interessos van cobrant força, trencant amb el sistema anterior basat en una instrucció dirigida pels adults i sense atendre a aspectes tan essencials de l'aprenentatge infantil com el joc o l'experiència directa en un medi estimulant. Curiosament, en aquest context renovador es constitueixen diferents entitats amb funcions educatives especials on, com en el cas de Vil·la Joana, es duen a terme pràctiques pedagògiques que acabaran aplicant posteriorment a l'educació general amb èxit.

Com s'ha comentat anteriorment, Joan Alzina i Melis va tenir un paper clau en el seu la configuració i funcionament d'Escoles Vil·la Joana i, a

més, a través dels seus escrits es pot constatar que és coneixedor de mètodes pedagògics en relació a l'educació de nens amb discapacitat intel·lectual. A la Conferència impartida en el 4t Congrés de Metges i Biòlegs de Llengua Catalana de 1921, titulada *Sobre l'educació dels frenastènics o anormals* Alzina i revisada en aquest capítol, cita diversos autors precedents, entre els quals destaquen Itard i Séguin, qui avui es consideren internacionalment entre els primers a reconèixer les possibilitats de l'educació dels nens amb diferents graus de discapacitat intel·lectual i en proposar recomanacions pedagògiques.

Igual que altres autors de l'època, també Alzina es forma a l'estranger i fonamenta les seves idees educatives en els coneixements mèdics, psicològics i fisiològics de l'època. Va col·laborar amb la pedagoga italiana Montessori durant l'estada d'aquesta a Barcelona i va impartir cursos a mestres sobre la metodologia de Decroly. No obstant això, l'autor no s'adhereix a un únic mètode, sinó que considera que la pedagogia ha d'adaptar-se a les necessitats dels menors dins d'un ambient estructurat que els resulti motivador. D'aquesta manera, Vil·la Joana es constitueix tenint en compte una adaptació de l'entorn i l'ús de materials específics com el material *montessoria* en un clima confiança en les possibilitats dels nens amb discapacitat intel·lectual, per la qual cosa el rol de l'educador és clau.

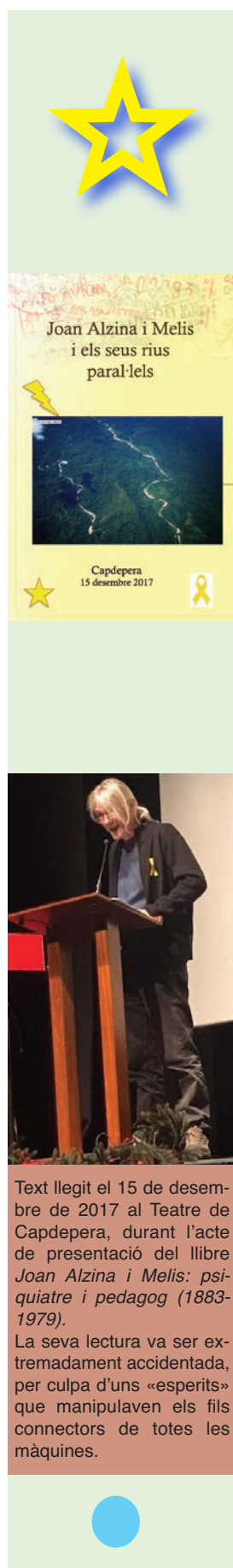
Per tant, la proposta educativa de Alzina té punts en comú amb les idees renovadores d'altres pedagogs, metges, psiquiatres i intel·lectuals de diferents branques, el que posa de manifest no només que la gran majoria d'aquests autors es van inspirar probablement en les mateixes fonts i experiències pedagògiques similars, sinó també que Alzina ser un home del seu temps, amb les seves conviccions i contradiccions. Joan Alzina i Melis va dirigir Vil·la Joana a l'època de major esplendor, en aquells il·lusionants anys després de la seva inauguració en què el centre es va transformar ràpidament en referència a nivell nacional, amb els seus meticulosos anàlisis en els laboratoris i acurada proposta pedagògica. Però també ho va fer en les èpoques de mancances de tot tipus, durant la postguerra i dictadura, on la indiferència ideològica no era una opció per a qui ostenta un càrrec públic.

En qualsevol cas, aquella experiència a la muntanya de Vallvidrera, encara viva avui després de successives renovacions, va posar de manifest que la dedicació de professionals i intel·lectuals de diferents branques a l'educació dels nens amb discapacitat intel·lectual, és un pilar en el qual s'ha de sustentar la lluita per l'autonomia i drets de les persones amb discapacitat intel·lectual al nostre país.

Joan Alzina i Melis i els seus rius parel·lels

Miquel Llull

Bibliotecari del Golea

A mesura que s'acostava el moment en què hauria de presentar aquest llibre sobre Joan Alzina i Melis, em venia la sensació que seria una de les tasques més difícils que he tengut aquests darrers anys. Bé, la sensació s'ha convertit en un fet real. És difícil per mi ser aquí avui per mirar de fer-vos entenedor de què va aquest llibre. Dit així: Ras i curt.

Malgrat tot, tractaré de parlar del llibre i del personatge i miraré de fer-ho amb honestedat i respecte i, finalment, faré unes consideracions més personals sobre com ha anat la recopilació d'informació i la redacció d'aquest volum, i algunes de les implicacions emocionals que ha comportat per mi.

* * *

En relació amb tot això de la dificultat de la qual parlava, vull fer-ne dues puntualitzacions:

La primera, és que han passat molts d'anys des de que vaig començar aquesta feina i també que ja fa dos anys bons que la vaig donar per acabada. I, per tant, en aquests dos anys i busques han passat moltes coses, han sortit molts llibres i també m'han passat moltes coses pel cap, a més de tenir molts maldecaps, sí, d'aquests que no són crosteres!, amb la qual cosa pens que podem dir que potser avui no faria aquest llibre de la mateixa manera. O potser que li donaria un enfocament diferent.

Sempre he estat del parer que aquest tipus de tasques en realitat no acaben mai i aquesta d'avui n'és un bon exemple.

La segona, és que el *nostru* personatge, Joan Alzina i Melis, és un dels grans i que, a més, va tenir una vida tan llarga, tan complexa i tan intensa, que es fa impossible explicar-la amb dues frases i un poc de bona voluntat. De fet, he necessitat un munt de pàgines només per intentar descriure totes les aventures intel·lectuals, i de les altres, en les quals Joan Alzina es va veure immers.

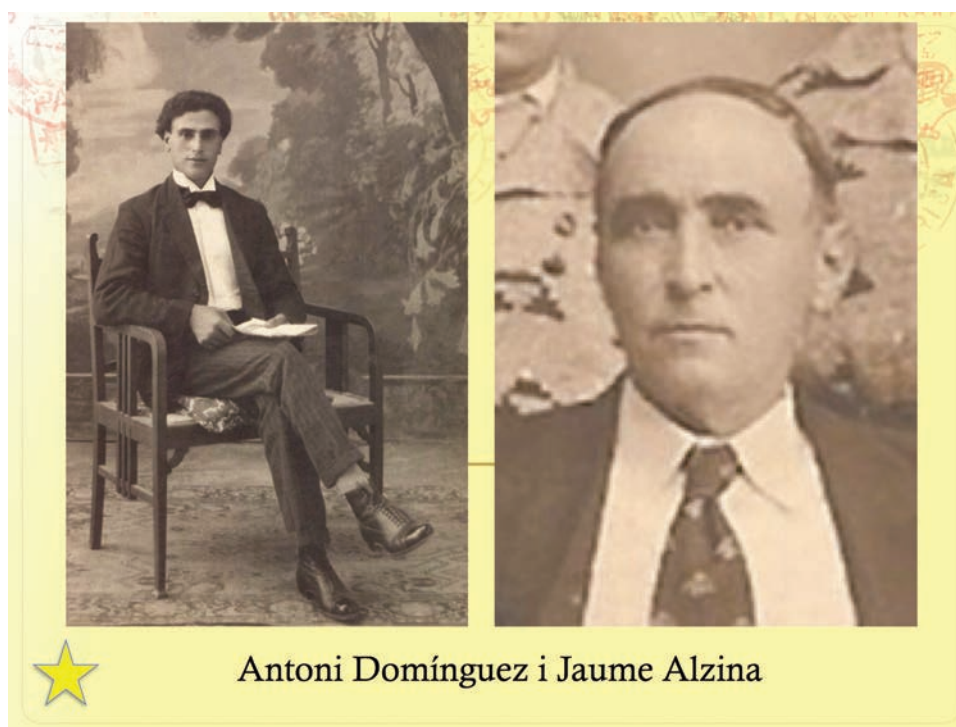
* * *

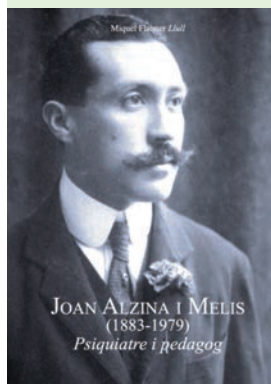
Bé, tot això va començar, com ja he dit tantes altres vegades, i també ho explic a la introducció del llibre, amb Joan Rai i Maria Vaquer, la seva

mare. Estirant d'aquest fil sortiren a la llum alguns personatges gabellins que estaven oblidats, o si més no enterrats a les hemeroteques i als arxius, entre els quals hi vaig trobar Joan Alzina, com també ho vaig fer amb l'escriptor Antoni Domínguez Moll o el dirigent socialista Jaume Alzina Sancho, que esper que qualche dia també surtin d'aquesta foscor per a trobar-se un altre cop entre persones de carn i ossus.

* * *

Després vos parlaré una miqueta del contingut del llibre, però deixau-me primer fer un agraïment a totes les persones que m'han ajudat a dur endavant aquesta tasca. Al llibre en surt un llistat exhaustiu i totes i cadascuna d'elles tenen una importància capital en la confecció d'aquest treball, però avui voldria personalitzar en algunes poques persones concretes.

Una d'elles, és un *homu* que sempre ha estat al meu costat i m'ha aportat documentació i consells i, a més, m'ha ajudat a superar alguns moments de desànim. També va ser el primer que va parlar d'Alzina d'una manera seriosa a la seva tesi doctoral. Aquest *homu* és Joan March, el director de la col·lecció «La Ciència a les Illes Balears» que acull aquest llibre, al qual li don una forta abraçada. Gràcies per tot, Joan.

També vull mencionar en aquest agraïment a Bel Moll, gabellina i professora meua a la Facultat, que va ser la primera que em va animar a fer aquest llibre. En una d'aquestes converses preliminars em va dir que a ella no li agradava historiar fets que havia viscut o que els havia tengut molt a prop. Jo he de confessar que en aquell moment no ho vaig acabar d'entendre, però ara sí que ho entenc. I ho entenc perquè m'hi he topat de *nassos*. Parlar com historiador de persones que has conegut i de fets que t'han afectat i potser encara t'afecten, se'm fa de cada vegada més difícil. Ho vaig experimentar amb el llibre sobre el socialisme gabellí i ho he experimentat ara amb aquest altre sobre aquest homenot gabellí que és Alzina.

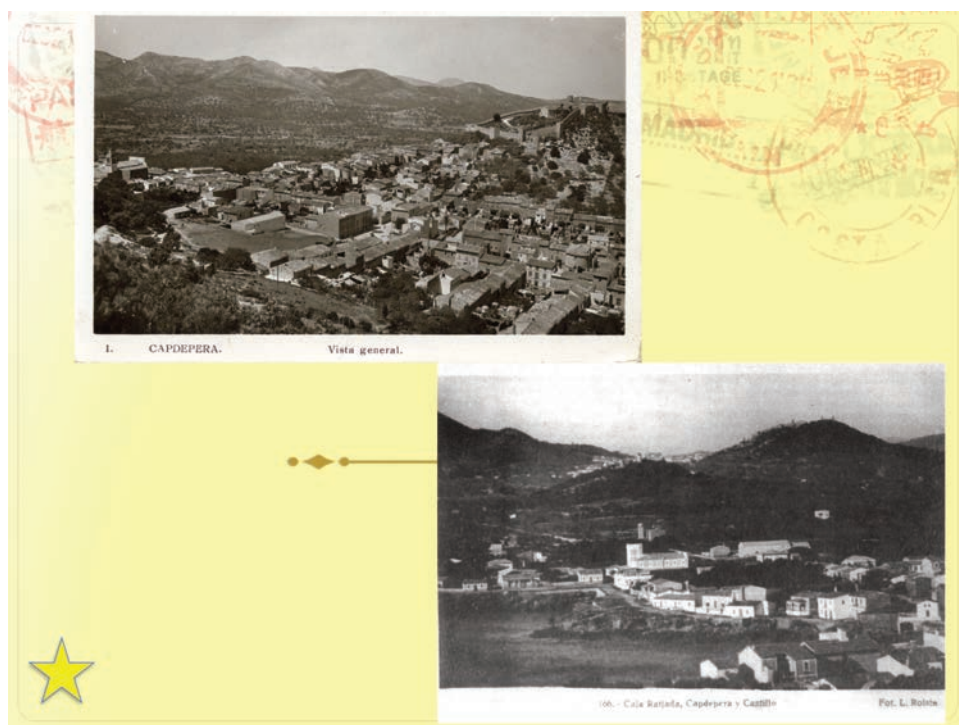
I és clar, també he d'agrair a la família de Joan Alzina, especialment els seus néts Valentín, José Pablo i Teodomiro, que m'hagin fet accessible molta de la documentació que ha ajudat a completar degudament aquest volum.

Per altra banda, aquest treball està dedicat als meus pares, Climent i Margalida. No cal que m'estengui amb el per què.

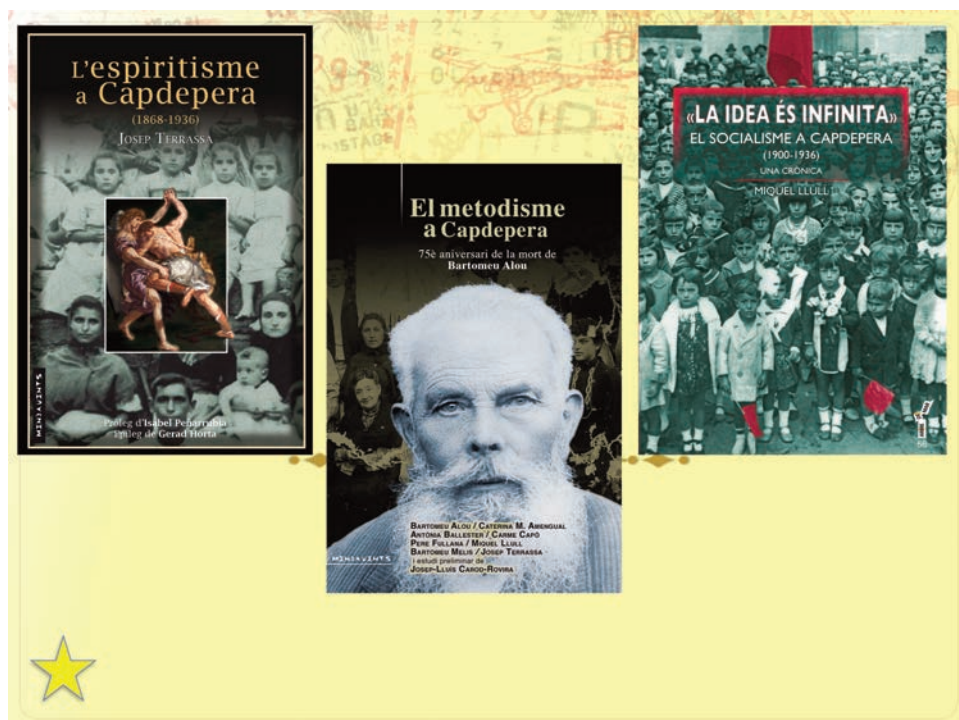
* * *

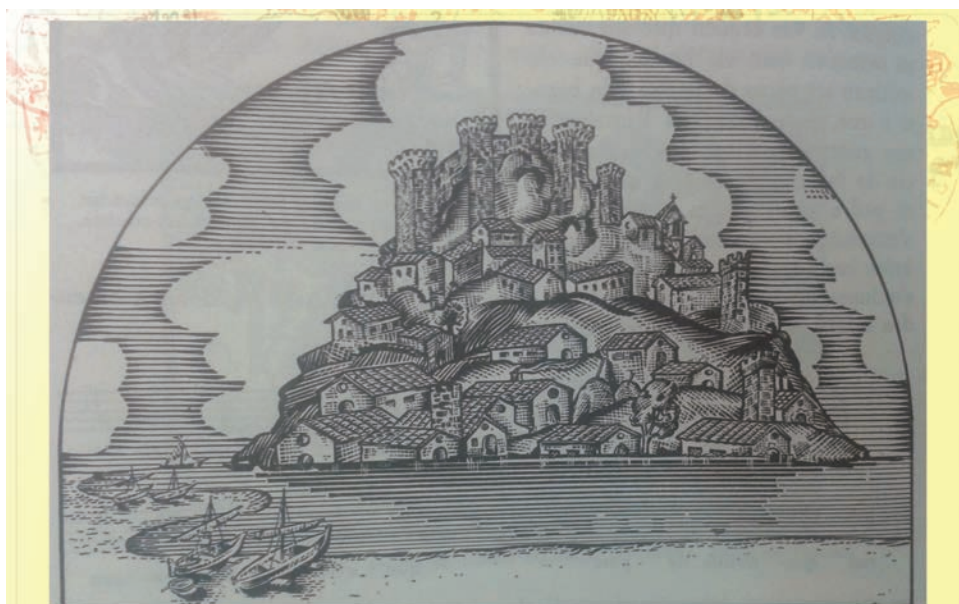
I ara, faré un petit repàs dels capítols que conformen el contingut de la meua part del llibre que avui presentam, encara que, com podeu suposar, l'haureu de llegir sencer per a intentar arribar al moll de l'os del personatge.

Joan Alzina i Melis, de ca ses Conxes, va néixer a Capdepera el 1883. En aquell temps Capdepera era un poble petit, petitó, però molt significat

dins la història de Mallorca, perquè presentava una sèrie de fets diferencials que feien del *nostru* poble una cosa única en aquell món dominat pel caciquisme i la seva Restauració borbònica. Vos podria parlar dels metodistes, dels espiritistes, de les dones de la llata i dels *homus* i dones socialistes que bastiren un gran i dissident moviment gabellí que encara perdura entre *noltrus*.

La ciutat de Paradella

Però també, no ho podem oblidar, hi havia els «altres» que, per altra banda, segurament eren majoritaris, i aquests altres eren els conservadors, entre els quals destacaven els carlins, els tradicionalistes, amb el seu integrisme catòlic i la seva rebel·lió contra la realitat canviant.

I és entre aquests que va néixer i créixer els *nostru* Joan Alzina. I això, sens dubte, el va marcar d'una manera imperdurable i va fer que la seva vida fos com va ser: un llarg passeig entre la ciència i la religió, entre la intransigència i la democràcia, entre la ciutat de Paradella i les sagristies i els altars, que com llargs, molt llargs, rius paral·lels mai s'arriben a trobar, encara que a vegades, gairebé com un miracle o com un miratge poètic, ho sembla, que es troben.

Degut a l'absència prolongada del seu pare Bartomeu Alzina, contra-mestre de l'Armada, sempre embarcat per aquí i per allà, una de les influències més grans que va rebre el jove Alzina, fou la del seu oncle Gabriel Melis Terrassa, germà de la seva mare, metge i reconegut integrista. Potser per aquesta influència va anar a estudiar a Barcelona, on hi va fer dos cursos de Ciències Naturals i, finalment, es matriculà a Medicina.

* * *

Durant aquests anys barcelonins va pertànyer a la Congregació Mariana on connectà amb alguns personatges importants del creixent catalanisme que es preparava per a conquerir les institucions. En aquella època la connexió entre el carlisme i el catalanisme era clara i diàfana, i Joan Al-

Concepció Melis, Bartomeu Alzina i Gabriel Melis

zina, de família tradicionalista, s'hi integrà d'una manera natural. La coneixença del bisbe Torras i Bages, factòtum del catalanisme conservador per aquelles dates, segur que hi ajudà, com també ho va fer l'amistat que es congruïa a la mateixa Congregació i a la seva Acadèmia Catalanista, amb Josep Carner i Jaume Bofill i Matas, entre molts altres, els quals fundaren una de les revistes literàries més importants d'entre les que donaran pas al Noucentisme; es tracta de la revista *Catalunya*, de la qual Joan Alzina en fou redactor al llarg de tota la seva primera etapa entre 1903 i 1905.

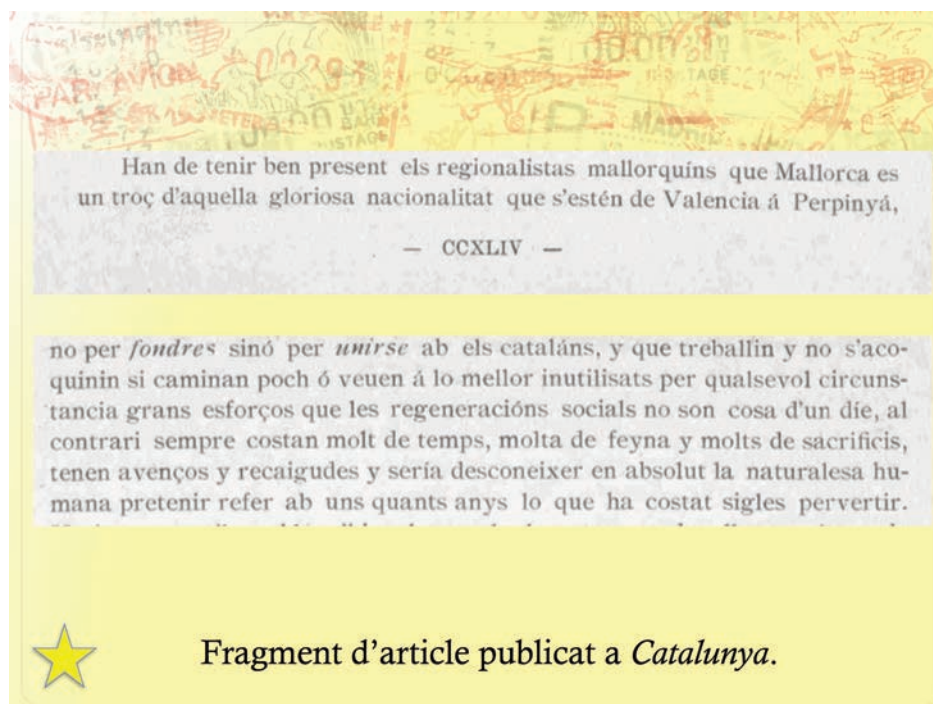

Joan Alzina de nin, també amb la seva germana Maria

A més, també va participar en altres activitats paral·leles als seus estudis, com queda explicat al llibre, que li donaren una gran experiència i li atorgaren un lloc important en la vida cultural i artística d'aquesta primera etapa del catalanisme polític, en la qual va ser una de les peces del pont entre la Catalunya peninsular i la Catalunya insular, perquè com va dir ell mateix:

«Han de tenir ben present els regionalistes mallorquins que Mallorca és un troç d'aquella gloriosa nacionalitat que s'estén de València a Perpinyà, no per fondres sinó per unir-se ab els cataláns, ...»

Redacció de CATALUNYA

Llorens M.ª Alier — Joan Alzina y Melis — Jaume Bofill y Matas — Joseph Carner — Manel Duran y Duran — Jaume Figueras — Mossen Lluís Gispert — Joan M.ª Guasch — Joan Llongueras — Antoni Muntanyola — Mossén Joseph Paradedà — Enrich Paz.

ADMINISTRADOR

Joseph Castanyer, carrer de Trafalgar, número 61

* * *

Però el personatge que marcarà més aquesta època és sens dubte Antoni Maria Alcover, el qual li fou presentat el 1900 per recomanació d'un apotecari i escriptor integrista que es deia Francesc Antich, per tal de preparar una de les xerrades que feien els membres de la Congregació Mariana de Barcelona. Des d'aquell dia va sorgir entre els dos una estreta amistat, com prova la multitud de cartes que s'escrigueren al llarg d'alguns anys.

Antoni Maria Alcover

A més, des d'aquest moment Alzina fou un col·laborador fidel en les aventures mastodòntiques de mossèn Alcover, com ho són les Rondalles, el Diccionari i també l'organització del Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana del 1906 i, a més, Alcover tindrà una importància extraordinària en algunes de les fites professionals d'Alzina.

Congrés Internacional de la Llengua Catalana del 1906
i Lletra de Convit del 1903

* * *

Un altre fet important en la vida de Joan Alzina fou la vessant italiana dels seus estudis, ja que els darrers anys de la carrera de Medicina els va cursar a la Universitat de Bolonya, la més antiga d'Europa i és allà on s'especialitzarà en psiquiatria.

Poc abans de partir fou acomiadat per Josep Pijoan des de les pàgines de *La Veu de Catalunya*, amb aquestes paraules:

«En Joan Alsina y Melis, jove catalanista del rotllo, molt conegut, acaba de ser pensionat pera que passi quatre anys al Colegi Espanyol de Bolonia, a completar els seus estudis. Sol, sense més ajuda que dues cartes inofensives a la butxaca, va marxar a Madrid y ab empenyo y tenacitat ha conseguit lo que buscava. Que el nostre jovent aprengui d'ell a assaltar aquests llocs de la cultura que il·legítimament ens deté la burocracia».

Potser per aquestes cartes «inofensives» i també per gestions d'Antoni Maria Alcover amb Antoni Maura, va aconseguir una beca i es va allotjar

al Col·legi Major de *San Clemente de los Españoles*, en el qual farà amistats inesborrables i sempre conservarà dins seu l'orgull de ser *bolonio*.

Però és que, a més, Itàlia, Bolonya concretament, marcarà la seva vida d'una manera definitiva, perquè allà hi coneix a Vittoria Boschi Cospiranzzi, amb la qual s'hi casarà i amb la qual tindrà tres fills.

* * *

Una altra aportació en la formació acadèmica de Joan Alzina, fou la seva estada a la Residencia de Estudiantes de Madrid el 1911, tot just acabada d'inaugurar, i on hi va coincidir amb l'escriptor Miquel Ferrà, que ja coneixia d'abans. Allà hi va passar un semestre, en el qual va fer pràctiques al Laboratori de Ramón y Cajal.

El setembre de 1911 emprèn el que serà el seu darrer viatge de formació acadèmica i, tot just casat i amb una altra beca, es matriculà a la Universitat de Munic, on hi farà dos semestres complets, tant al laboratori d'Alois Alzheimer, de tots conegut, com amb Emil Kraepelin, a més d'altres professors. Aquest darrer, Kraepelin, és el pare de la Psiquiatria Clínica, una de les branques més importants de la psiquiatria alemanya, i potser mundial, i de signe contrari a la psicoanàlisi de Freud i que Francesc Bujosa en el pròleg del llibre situa en el context de la història de la psiquiatria.

Alois Alzheimer, Emil Kraepelin,
Robert Gaupp i Franz Nissl

* * *

Una vegada acabats els seus estudis, serà el kraepelisme el que intentarà implantar a Catalunya, primer al Manicomi de Salt, a Girona.

Després, per influències d'Alcover un altre pic, passà a dirigir el manicomí de la Santa Creu, a Barcelona. Curiosament, a la Santa Creu topà amb un mur d'intransigència quan s'enfrontà a la visió retrògrada que es tenia de les malalties mentals i del seu tractament i és destituït de la direcció per la MIA, la Molt Il·lustríssima Administració, la qual era un conglomerat de gent pia, benestant i políticament radical, que representava la Barcelona més carpetovetònica.

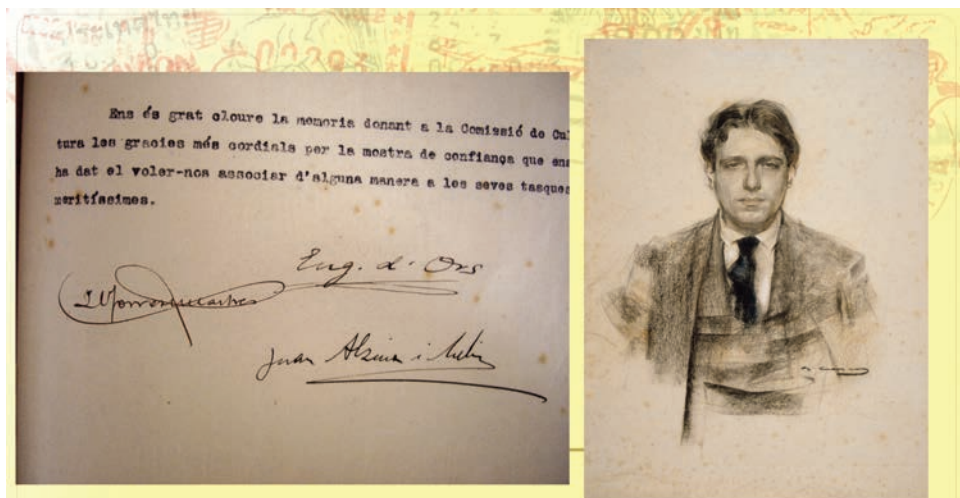
* * *

El 1916 ja havia redactat, juntament amb Eugeni d'Ors i Lluís Torres Ullastres, una Memòria per tal de reorganitzar les Escoles de Nins Deficients de Barcelona; aquesta serà una de les seves grans preocupacions i ocu-

Manicomi de Salt (Girona)
i Manicomi de la Santa Creu (Barcelona)

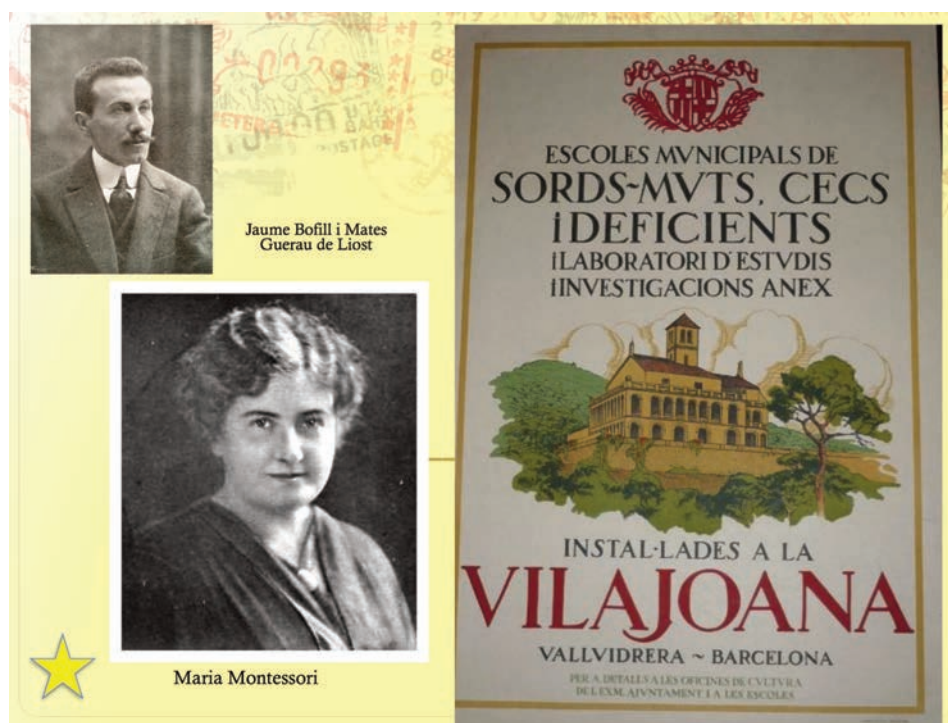
pacions professionals al llarg de la seva vida. Per tant, la seva «expulsió» del Manicomi de la Santa Creu, li obrirà la porta a integrar-se de manera definitiva en aquesta institució municipal de Barcelona de la mà del regidor de Cultura Jaume Bofill i Mates, és a dir, el poeta Guerau de Liost, de la qual en serà director al llarg de moltes dècades fins a la seva jubilació i on implantarà un mètode pedagògic modern ideat per la seva mestra i amiga Maria Montessori.

Eugeni d'Ors vist per Ramon Casas

Al llibre, evidentment, hi ha una explicació més detallada de tots aquests anys, com també hi ha el text de Berta Paz especialment dedicat a aquesta faceta cabdal del *nostru* personatge, i també hi ha hagut el seu parlament d'avui, la qual cosa m'estalvia que jo vos n'hagi de parlar extensament ara, però sí vull remarcar que aquesta faceta de Joan Alzina, és sens dubte, la que li ocupà més temps i dedicació i és, per tant, la més important de la seva carrera.

* * *

Aquests anys, entre 1913 i 1931, són els anys més prolífics i de progressió ascendent de Joan Alzina, tant en el terreny estrictament professional, com també en la publicació d'articles, lectura de conferències o assistència a congressos. Molts d'aquests treballs encara beuen dels seus anys d'estudiant, on va fer moltes hores de laboratori, tant amb Ramón y Cajal com amb Alois Alzheimer, que li proporcionaren unes habilitats que després va poder aplicar en les seves pròpies investigacions, algunes de les quals podreu trobar a la part final del llibre i també a la bibliografia d'Alzina.

Lligada amb aquesta tasca principal, una de les comeses més notables d'aquests anys és la seva participació en el Seminari Laboratori de Pedagogia, organitzat per la Mancomunitat de Catalunya i dirigit per la pedagoga italiana Maria Montessori, en el qual Alzina feia, entre altres coses, de traductor de les classes o conferències que impartia la doctora. També ho fou, d'important, la col·laboració en la reestructuració del sistema psiquiàtric català amb informes kraepelians comanats per la Diputació de Barcelona.

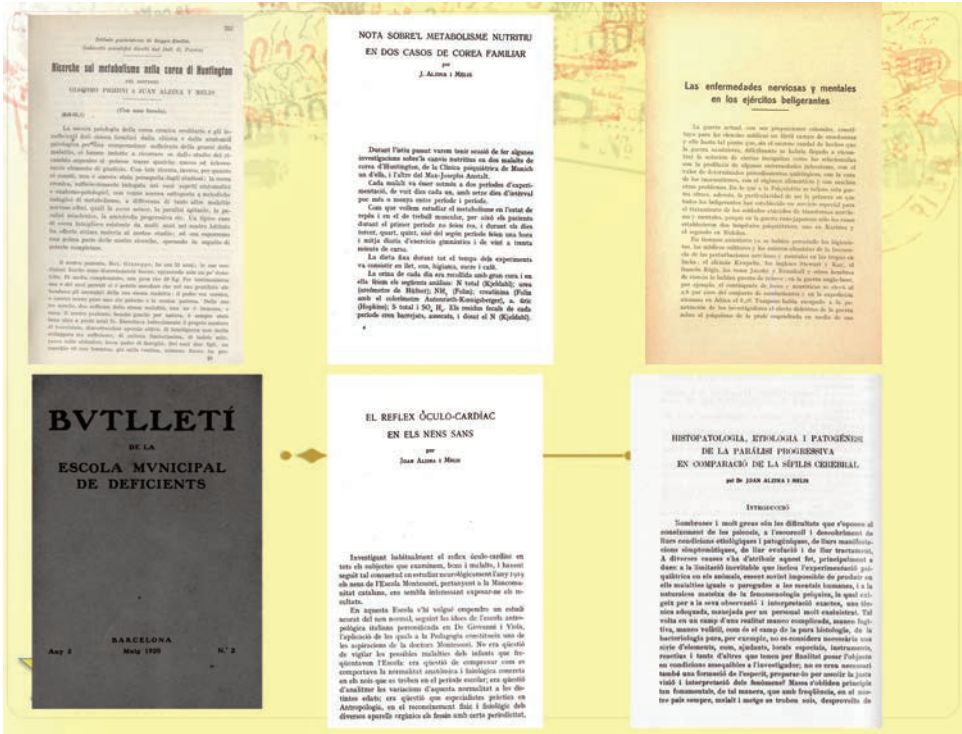
Joan Alzina a Brusel·les

Laboratori d'Alzheimer a la Clínica de Munic

* * *

Entre la seva arribada a Barcelona el 1898 i la Dictadura de Primo de Rivera encetada el setembre de 1923, participà en multitud d'iniciatives culturals promogudes pel catalanisme, des de tota mena d'organismes tant públics com privats: Diputació, Mancomunitat, Ajuntament de Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, Institució Catalana d'Història Natural, Lliga de la Mare de Déu de Montserrat..., i moltes vegades aquesta participació es concretava en la multitud d'articles que publicà a revistes d'a-

quella època, com la ja esmentada *Catalunya* en les seves diverses etapes, la revista *Montserrat*, d'Ací i d'Allà, o les de caire més científic com el *Quaders d'Estudi*, *Treballs de la Societat de Biologia*, *Arxiu de l'Institut de Ciències* o les *Actes del Congressos de Metges de Llengua Catalana*.

Durant aquest temps publicà el llibre *El médico de si mismo*, a l'Editorial Ibèrica que dirigia Josep Carner, i l'opuscle *La neurosi i els neuròtics* a la molt popular Col·lecció Minerva dirigida per Eugeni d'Ors.

També a l'Editorial Ibèrica hi publicà tres traduccions en espanyol, dues de científiques i una de literària, *Amado hasta el patíbulo*, de l'escriptor hongarès Mór Jókai.

I va traduir a l'italià *Soeur Beatrice* de Maurice Maeterlink, amb adaptació operística de Ventura Gassol i música d'Antoni Marquès, estrenada el 1924.

La seva darrera col·laboració amb el catalanisme cultural fou a la revista *Ciutat*, on hi va fer de crític literari entre el 1927 i 1928, on hi parla de multitud d'autors, de llibres i de revistes, entre els quals alguns de mallorquins.

* * *

Ja durant la Dictadura de Primo de Rivera es veu un viratge en la seva trajectòria, tant política com professional, però és amb la República quan aquest canvi es consolida. Potser, però, no es tracta d'un canvi, sinó que potser podríem parlar d'un retorn als orígens, als seus orígens gabel·lins, que molt aviat el portaran a prendre actituds reaccionàries davant els canvis socials, polítics i religiosos que proposava el nou règim democràtic.

Així les coses, el trobam immers en algunes dels moviments empresos contra les mesures més avançades que anava adoptant la República i també la Generalitat restaurada.

En el terreny professional es converteix en un col·laborador de la revista *L'Escola Nostra* i dels cursets del Casal del Mestre, on hi coincideix amb Joan Tusquets, un capellà ex-catalanista que ja durant la República va congregar una paranoia anti-maçònica i anti-jueva i la va acusar, a la República,

de ser una dictadura en mans de la «maçoneria judaica». Tusquets va acabar essent cap de premsa del general Franco i el seu confessor i el de la seva dona.

També el trobam al costat d'Ernesto Carpi, un dels *homus* forts de la colònia italiana de Barcelona, i agent dels serveis d'espionatge organitzats pel règim feixista. Com ja hem comentat, la influència italiana en la vida de Joan Alzina va ser enorme i el viatge cap el feixisme que va fer la societat italiana va impregnar totes les manifestacions culturals, pedagògiques i

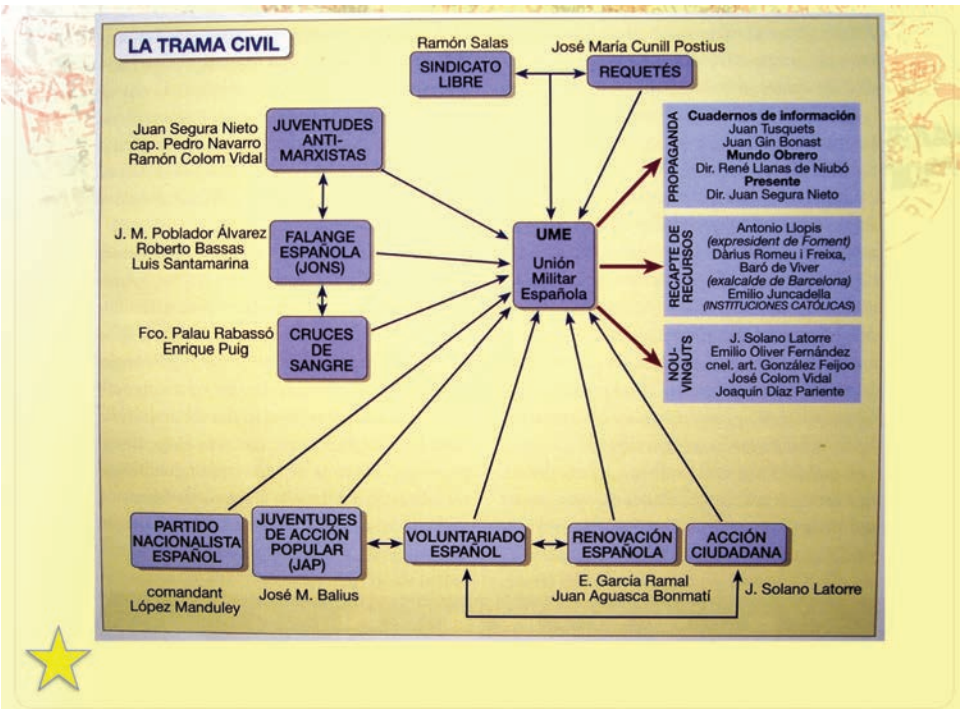

científiques, també les de la Barcelona italiana, en la qual Joan Alzina s’hi trobava totalment integrat.

Al començament de la República el carlisme ja havia tornat a la casa de Joan Alzina, si és que mai se n’havia anat. Ho sabem del cert per una carta que li envia el seu fill petit Francesc Xavier datada el 2 d’agost de 1931 a Capdepera, on, després de contar-li alguns dels esdeveniments polítics gabellins amb una gran precisió en els detalls, acaba dient: «Al fin tengo el retrato del Duque de Madrid que es el Rey Nuestro Señor».

* * *

Amb un dels seus fills participarà en la trama civil que prepararà el cop d’estat del 18 de juliol de 1936 i es presentarà a les autoritats militars per posar-se a les seves ordres.

Poc després del fracàs de l’alçament a Barcelona, a l’octubre del 36 Joan Alzina és detingut, encara que alliberat al cap d’un mes per influències polítiques que podem intuir per una carta que li escriu a la seva dona. Però és destituït de la direcció de Vil·la Joana i destinat a altres tasques mèdiques.

Però poc després funda i dirigeix un dels principals grups d’espionatge, integrat a la cinquena columna feixista, i li posa per nom el mateix nom que la seva mare: el Grupo Concepción.

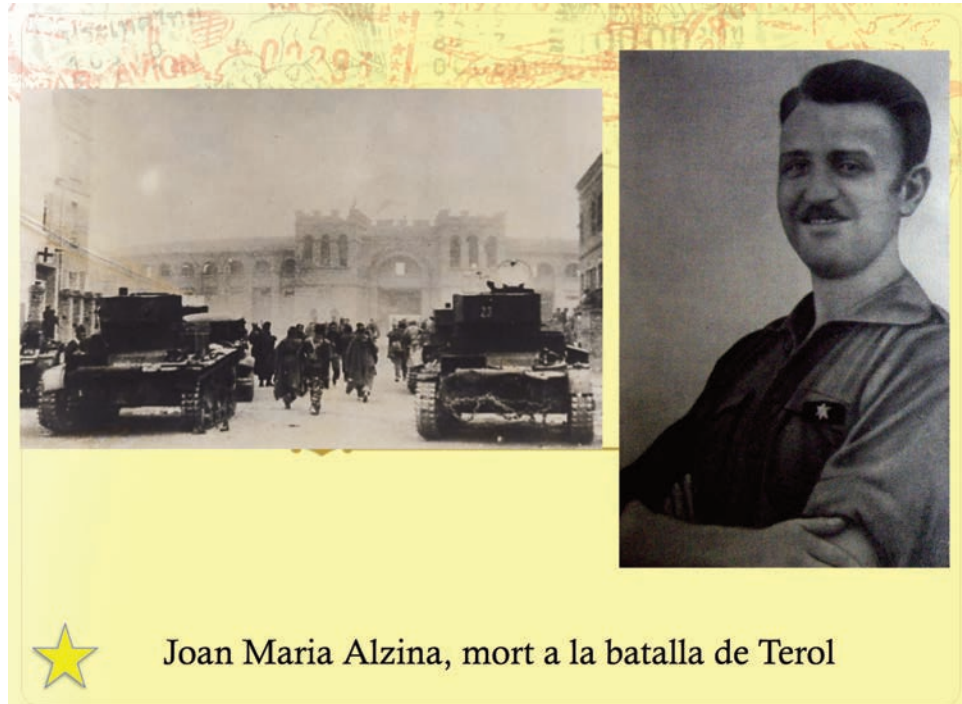
És detingut un altre cop, jutjat i condemnat a 30 anys de presó. Passa uns mesos en una de les txeques més terrorífiques de Barcelona, la txeca de Vallmajor, i, amb la derrota republicana, és alliberat mentre era traslladat cap a la frontera.

La terrorífica txeca de Vallmajor.

Quan retorna a Capdepera és informat que el seu fill gran, Joan Maria, que estudiava a Itàlia el 1936 i s'havia presentat voluntari a Burgos, va morir a la batalla de Terol del desembre de 1937, un precedent clar de la terrible batalla d'Stalingrad. N'Antònia de ca s'Apotecari el va veure plorar per primera vegada.

Joan Maria Alzina, mort a la batalla de Terol

* * *

No cal dir que durant el franquisme Joan Alzina va continuar amb la seva tasca però, evidentment, des de les posicions polítiques i culturals de la dictadura nacionalista. A Vil·la Joana hi va regir el nou ordre i des del punt de vista psiquiàtric el podríem incloure dins els psiquiatres de Franco.

No va deixar de fer conferències, de publicar alguns articles i de viure entre Barcelona i Capdepera. Va morir el 1979, pocs anys després que la seva dona, i al seu testament va demanar a la seva família que no s'oblidàs d'Itàlia.

* * *

Cala Rajada, amb Capdepera al fons, de Jaume Mercant

I ara em toca fer algunes reflexions més personals i, a més, els que em coneixeu sabeu que no seria jo sinó relacionàs, d'una manera o d'altra, la meva tasca amb el present més immediat. Ho faré.

Quan vaig començar aquesta feina realment no m'imaginava trobar-me amb un personatge tan complex. M'havia proposat intentar que, sempre que es pogués, fos Joan Alzina que parlàs i que jo intervingués el menys possible.

No sé si ho he aconseguit, però ho he intentat de veres. Ara, però, veig que potser no ha estat del tot així. Jo, d'una manera o d'altra, també som per aquí enmig i tal vegada no podia ser d'una altra forma, perquè si jo som l'autor o organitzador de moltes d'aquestes pàgines, segur que, essent Joan Alzina el mateix, no s'haguessin escrit igual si les hagués escrit un altre, perquè, ens agradi o no ens agradi, és molt difícil abandonar el *nostru* punt de vista. Aquesta és una primera reflexió que deix a l'aire.

En tot cas, ni s'ha amagat res ni s'ha censurat res i, fins on hem pogut arribar, en aquest volum hi ha «tot» Joan Alzina, tant el més humanista com el científic, tant el polític com l'*homu* d'acció.

Al llarg de tot aquests anys de treball he parlat, evidentment, amb moltes persones, moltes d'elles amics amb els quals sovinteg les converses. Segur que alguns d'ells recorden que els mostrava la meua sorpresa i enuig per veure com, massa vegades, les situacions històriques es repetien amb una meticulositat que astora al més pintat, i que la història a vegades s'assemblava perillosament a aquella matemàtica inexorable que va somiar Alexandre Deulofeu.

Perquè aquest estudi biogràfic sobre Joan Alzina i Melis m'ha fet endinsar dins l'evolució històrica del *nostru* país, de la nostra cultura catalana, d'una manera molt més profunda de la que aparentment apareix en el llibre. Sens dubte he après molt fent aquest llibre.

He après també a estimar molt més el meu país, perquè he entès les dificultats que ha hagut de passar per subsistir enmig d'aquesta tempestat colonial constant en què s'ha convertit la seva vida en la qual l'han condemnada a la clandestinitat o a la minorització, en el millor dels *casus*. He après, a la fi!, a admirar els «moderats», però perseverants, que són els que han fet que jo avui vos pugui parlar en una llengua romànica i mil·lenària condemnada a mort diverses vegades per les nostres autoritats colonials.

Joan Alzina apareix en un dels moments en què la societat i la cultura catalanes intenten un redreçament i ell acompanyarà i impulsarà aquest redreçament durant més de 40 anys de la seva vida de jove i d'adult. De fet formarà part d'aquella joventut catalanista que va conquerir les institucions, els ajuntaments i les diputacions que després formaran la Mancomunitat de Catalunya, i des d'elles es proposaren dur endavant un programa de redreçament cultural, científic, polític i social, amb una gran càrrega ètica i democràtica que es va demostrar incompatible amb Espanya, amb la seva peculiar ètica i la seva magre o inexistent democràcia. La Dictadura militar de Primo de Rivera va acabar amb aquell somni tot just quan s'albirava que es podia convertir en realitat.

La República fou una altra oportunitat de redreçament, aquesta vegada amb un catalanisme molt més avançat socialment i amb una concepció completament laica i republicana de la política, de la cultura i de l'educació. Aquest cop, però, Alzina no va acompanyar aquest redreçament i no només no el va acompanyar, sinó que s'hi va oposar d'una manera contundent i formà part de l'espai feixistitzat que preparà i executà el cop d'estat contra la democràcia, que desembocà en una guerra cruel i complexa que fou, en gran part encara que no només, una guerra del nacionalisme espanyol contra Catalunya.

Al llarg de tots aquests anys m'he demanat el per què d'aquesta actitud. Al llibre apunt algunes claus i escric que bàsicament fou per una qüestió

religiosa, a més d'altres de socials i polítiques; que el camí laic cap una societat democràtica, republicana i moderna que va emprendre el catalanisme, va fer que molta gent, com Alzina, profundament catòlic, no volgués seguir-lo i iniciàs un retrocés cap a posicions que semblaven superades.

Però el nacionalisme espanyol va agombolar totes aquelles persones per a les quals el sentiment religiós no era només una qüestió de creences personals i que aquest sentiment passava per davant tot, i va aconseguir, el nacionalisme espanyol, escriure i desplegar un evangeli, feixista primer i nacional-catòlic després, que, amb un cop d'estat militar, va reconquerir l'estat per a les oligarquies espanyoles i va afermar per sempre més el seu monopoli autoritari del poder a través de les armes, els decrets i les lleis perpètuas i irreformables.

I l'atzar, no sé si matemàtic, ha fet que aquest treball sobre Joan Alzina anàs paral·lel a un altre intent de redreçament de Catalunya, el que té el seu punt culminant en l'heroic Primer d'Octubre de 2017 en què unes urnes de plàstic i una part d'un poble autodeterminat i organitzat derrotaren una policia militar que pegava i disparava a tort i a dret en nom de l'Estat, i ha fet, permeteu-m'ho dir, que jo em trobàs enmig de la tempestat sense brúixola ni vaixell veient com s'executa inexorablement una repressió cruel contra els republicans. Ei, els d'ara, no els del 36! I és que tot això està passant davant els *nostrus* ulls.

Aquesta vegada Alzina no ha tengut l'opció de definir-se o de decantar-se cap a una banda o cap a l'altra i jo, evidentment, no sé què hauria fet, encara que m'ho puc imaginar. Jo, vos he de confessar que he passat molts moments contradictoris, perquè he hagut d'intentar comprendre Alzina i no jutjar-lo, però el passat i el present s'han anat interferint l'un a l'altre dins el meu cap i, finalment, només puc dir que he fet el que he pogut per a intentar tenir el cap fred, i estimar i admirar una persona com Alzina que em deia coses que, a vegades, potser no podia escoltar com calia, perquè feien mal al meu cor enamorat.

* * *

Aquests darrers anys, moltes nits me n'he anat a dormir amb la imatge d'Alzina al cap, especialment aquesta en què du un capell posat. Encara es troba en la plenitud de la vida, fa poc que ha sortit de la presó perquè els *seus* han guanyat la guerra. Ha passat una llarga temporada tancat, i d'aquesta temporada n'ha passat uns llargs *mesus* en una txeca: a la de Vallmajor, una de les txeques més terrorífiques de Catalunya i que, segons la llegenda, va impressionar al mateix Himmler quan la va visitar. Cada dia que ha pogut, a la presó ha escoltat missa, ha resat i s'ha confessat. Ara no

pot, de cap de les maneres, oblidar la mort del seu fill a Terol. Em puc imaginar el seu dolor, encara que només me'l puc imaginar. I crec comprendre que, d'alguna manera, ell també ha perdut la llibertat, encara que no sé si se n'ha adonat.

Però des del 2 de novembre d'aquest any, me'n vaig a dormir amb una altra imatge, i també amb una veu que xerra des d'uns programes de ràdio que tenc enregistrats. És la d'un *homu* que està tancat a la presó, que és historiador i que, amb els seus comentaris històrics i profundament assenyats, em va acostant als meus somnis mentre passen nits i més nits. És aquest *homu*.

I llavors me n'adon de les grans semblances, i també de les diferències, que hi ha entre aquests dos *homus* que m'han acompanyat totes aquestes nits i que m'han parlat i que m'han ensenyat moltes i moltes coses, cadascú, evidentment, a la seva manera.

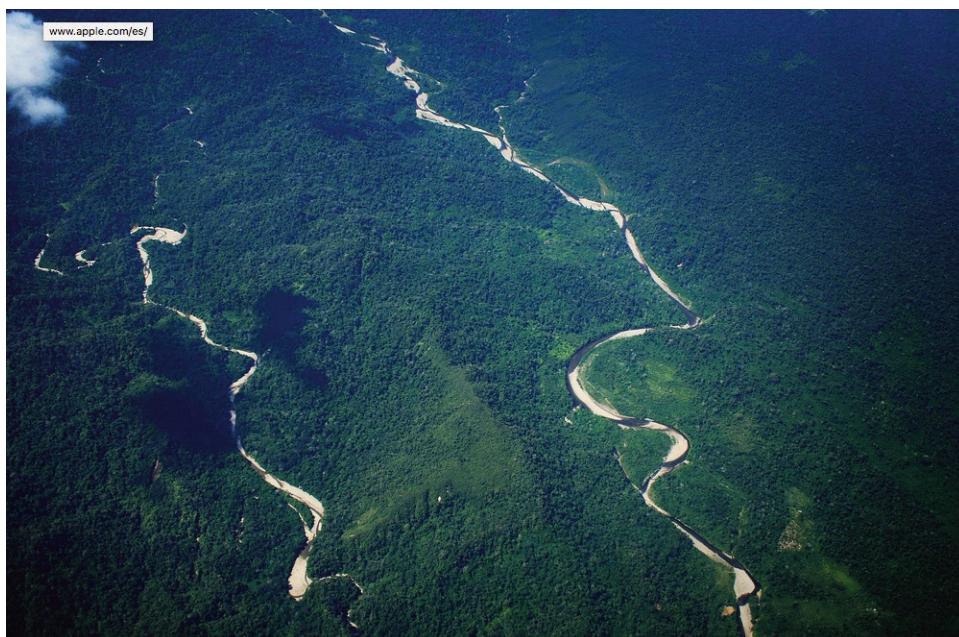
Els dos eren o són profundament catòlics, els dos eren o són molt i molt italianistes, els dos han estat o estan tancats a la presó. Un condemnat a 30 anys i l'altre sembla que ho serà si la democràcia republicana no hi posa remei.

I l'altra nit, gairebé com un miracle, vaig creure entendre que l'un parlava de l'altra; no d'ell directament, però sí que Oriol Junqueras parlava d'algunes de les coses que contam en aquest llibre i, per tant, de Joan Alzina:

«Un moviment polític, com el carlisme, que dura més de cent anys és difícil de resumir, perquè té temps d'haver fet moltes de coses diferents, d'haver-hi hagut molta de gent diferent i, per tant, que tinguí uns resultats i sigui percebut de formes molt variades.

Ara, què és això del carlisme si ho haguéssim de resumir molt ràpidament? Doncs, des de finals del segle XVIII i al llarg del segle XIX i la primera meitat del segle XX, el món canviava molt de pressa, tot canviava: la industrialització, els ferrocarrils, els parlaments, les constitucions, tot canviava en la política, la societat, les nacions, els obrers, tot canviava.

El canvi no sempre té que ser per anar millor, a vegades és per anar pitjor; però el que sí que està clar és que la gent el pot percebre com una cosa positiva o negativa, al canvi, a qualsevol canvi. Molt bé. En el carlisme hi va anar a parar, va anar aglutinant, gent diferent, de diferent sectors socials, més pobres, més rics, més benestants, que el que expressaven era una certa angoixa, una certa preocupació pel canvi. El canvi del que sigui; pot ser pel canvi polític, pot ser pel canvi econòmic, pot ser pel canvi en la propietat de la terra. Una certa angoixa».

I ara aquí torn a veure els llargs i *cabalosos* rius paral·lels de Joan Alzina: l'Alzina religiós, el tradicionalista, el carlista amb les seves angoixes, per una banda. Però també l'estudiant obert a nous camins, el científic curós, el metge avançat, el pedagog amatent, per l'altra. Potser el Noucentisme, en el seu sentit més ampli, hauria pogut esser el nexa entre les riuades. Però això només és un potser!

* * *

Plano de Capdepera tomada de unos diez metros hacia el Sur del convento de San Miguel. Vista situada al E. de la punta. Delineado del natural por Manuel Alzina, Enero de 1883.

Ara, però, vull acabar amb aquesta imatge de Capdepera del 1883, l'any en què va néixer Alzina.

En aquesta imatge hi som tots en realitat i potser també és la mar on hi van a parar tots els rius.

És el *nostru* passat i, per tant, és també el *nostru* futur.

En aquesta imatge hi ha Joan Alzina i també hi ha Antoni Domínguez en representació de tots i cadascun de *noltrus*: hi ha els metodistes, els espiritistes, els socialistes, potser els maçons amagats a qualque banda, els catòlics, els tradicionalistes i, en resum, tots els gabellins, tant els gabellins des de fa moltes generacions com els gabellins nous de trinca que, des de sempre, ens han donat forces i curolles renovades i encara molt més avançades.

Perquè, com va escriure Josep Carner, príncep dels poetes,

«Capdepera és terrible»,

però, parafrasejant el també poeta Màrius Torres,

Capdepera és «la nostra pàtria antiga».

Capdepera, 15 desembre 2017

Don Joan Alzina a Siracusa

[Escrits del corbatí]

llucià rinyon

A la fi! ha vist la llum la biografia de D. Joan Alzina escrita pel seu biògraf infinit Miquel Llull. Un personatge, el biografiat, amb un recorregut típic dels homes que els pertocà viure els primers decennis del segle XX. Cada un d'ells amb la seva personal i intransferible biografia, amb els seus motius i consciència pròpia però. a la vegada «¿què fa que la fascinació pels governs totalitaris fascini als homes? Què passa en les ments dels homes que la fa capaç de proclamar la defensa intel·lectual d'un règim dictatorial en ple segle XX?» (Mark Lila). La literatura al respecte és inabastable, sobretot referida al «El misteriós cas alemany» (Rosa Sala Rose), però en cap cas és la intel·ligència alemanya l'única que sucumbí a l'encís.

Sense anar més lluny, a Capdepera en Miquel Llull n'ha detectat un cas i intenta explicar-lo: «L'ocupació colonial d'un país crea unes disfuncions personals i col·lectives que marquen d'una manera forta tota la societat i, per tant, també les trajectòries personals.» Potser sia el cas, però no els de tants d'altres.

D. Joan Alzina ajuda a crear el llenguatge científic català, fou membre de la Institució Catalana d'Història Natural, s'instal·la a l'«Institución Libre de Enseñanza de Madrid», està al costat de Maria Montessori, fa pràctiques al laboratori de Ramón y Cajal, a Munic entra en contacte amb Alois Alzheimer i Emil Kraepelin, crea el Laboratori-seminari de Pedagogia...

Aquest mateix home, 876 dies després que Himmler pujàs a Montserrat¹ i 44 dies després de la batalla de Stalingrad (massa aviat per copsar que és el principi de la fi) a les 19:15 hores, al carrer Provença 389 de Barcelona, dictà una «Conferència Contra Freud» en la que, entre altres coses, digué: «Rechacemos toda doctrina que socave la moral de Cristo, que la desconozca, la pisotee o la anule. El psicoanálisis es hijo de un hebreo. Ciertos gritos definitivos marcan indeleblemente individuos y colectividades; desde que la multitud judaica y los príncipes de los sacerdotes gritaron a Pilatos: crucifícale, crucifícale, los judíos con odio satánico se han esforzado en corromper, en pudrir, a los pueblos cristianos».

El biografiat influeix en el biògraf, que provenint de la desfeta de les lègions progressistes s'adona que no pot copsar la laberíntica ànima humana. Reflexiona, fa una Revolució copernicana, és a dir, torna a l'origen i es presenta en societat amb corbatí. Als embriacs d'autoritarisme, enamorats folls d'idees, els pertorba reconèixer-se en l'altre, a qui sempre tenen per l'enèmic, i es presenten en públic amb banderes com a armes.

Mark Lila, filosof temerari, inventa un concepte per abordar el fenomen i l'anomena «intel·lectual filotirànic». Un concepte per reflexionar-hi, ara que reverdeixen les banderies.

¹ Queda per investigar si D. Joan Alzina formava part de la comitiva himmleriana-montserratina.

entrevista

Por
**LLORENÇ
CAPELLÀ**

Miquel Flaquer
Llull, la vida
fascinante del
doctor Alzina

Tiene pinta de cester o bohemio -algo que siendo 'gabellí' pudo ser- o de músico 'underground'. Pero no es ni lo uno ni lo otro. Miquel Flaquer Llull (Capdepera, 1958) se licenció en Historia (UIB, 1982) y Documentación (UIB, 2005). Su último libro: 'Joan Alzina i Melis (1883-1979), psiquiatra y pedagog', una biografía extensa y documentada de un personaje fascinante.

Fotos **PERE BOTA**

«Alzina revolucionó el tratamiento psiquiátrico»

10 | **BRISAS** • 30 DICIEMBRE 2017

Publicat a *Brisas* el 30 de
desembre de 2017.

e pido que defina con un adjetivo la compleja vida del doctor Alzina. Me responde:

— No sé cuál es el más adecuado. Cualquiera que le pudiese solo reflejaría una parte de su personalidad. Murió a los noventa y seis años, en Madrid. Y no crea que lo hiciera en la cama, sino en los aledaños de la Biblioteca Nacional. ¡Se pasaba los días estudiando y consultando documentos...!

¿Se le recuerda en Capdepera?

— Poca gente habrá que lo haga. Aunque la casa solariega se halla en perfecto estado de conservación. Sus nietos viven en Madrid. Vienen en verano. Abren puertas y ventanas, entra la luz y la vida... Pero el doctor Alzina ya es pasado.

¿Cuál era su procedencia familiar?

— Su padre era contramaestre de la Armada y pasaba parte del año embarcado, así que uno de sus tíos, el doctor Gabriel Melis, se convirtió en su referente. No es que hubiera un vacío paterno; al revés, formaban una familia muy unida. Pero las opiniones del tío médico tenían mucho peso. De ahí arranca el conservadurismo de Joan Alzina. El doctor Melis fue un enemigo radical de metodistas y republicanos.

Lo que llamamos un carca.

— En lo político, sí. En cambio, desde la óptica profesional era un higienista convencido. Se preocupaba por la salubridad de la comarca, consideraba la enfermedad un problema social... Por otra parte, los Melis eran terratenientes y carlistas, lo que explica su catalanismo. Tenga en cuenta que los carlistas se hallaban, en 1906, entre los firmantes del manifiesto de Solidaritat Catalana en contra de la Ley de Jurisdicciones, aquella que daba poder al ejército para juz-

«SE PREOCUPABA POR LA SALUBRIDAD DE LA COMARCA, CONSIDERABA LA ENFERMEDAD UN PROBLEMA SOCIAL...»

«PARA ALZINA, EL CATOLICISMO ERA IDEOLOGÍA. EN LOS AÑOS VEINTE SE FUE DISTANCIANDO DE ACCIO CATALANA POR SU CRECIENTE LAICISMO»

gar a los responsables de insultos contra España.

¿Y los Alzina, económicamente...?

— Eran campesinos del montón. Algunas pequeñas extensiones de tierra en propiedad y mucho trabajo. Bartomeu Alzina empezó en la Mari-

na como grumete.

Estamos en que Joan Alzina Melis bebe del carlismo...

— Sí. O más bien de la iglesia carlista. En 1898 se traslada a Barcelona para estudiar Historia natural. Y se encuentra con la ebullición política del momento. Ya se habían aprobado las Bases de Manresa que plasmaban el pensamiento conservador de un catalanismo muy vital. Alzina se integró en la Congregación Mariana controlada por los jesuitas, pero muy cercana al pensamiento del obispo de Vic, Torras i Bages. Allí conoció a jóvenes intelectuales que tendrían un papel destacadísimo en la vida cultural y política de Catalunya. Me refiero a Josep Carner, Lluís Nicolau d'Oliver, Josep Maria López Picó o Guerau de Liost. También, en aquellos primeros años de estudiante, hizo amistad con mosén Antoni Maria Alcover.

Alcover le llevaba muchos años.

— Casi treinta. Pero les unían dos afinidades: el carlismo y el catolicismo intransigente. Alcover lo incorporó a su equipo de colaboradores del *Diccionari*. Y lo tuvo a su lado en las reuniones preparatorias del Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, también celebrado en 1906. La inquietud intelectual de Alzina, ya desde su juventud, se proyecta en dos vertientes: la cultura científica y la literaria. Y supo hallar los caminos para conseguir una sólida formación. Aquel mismo año, mosén Alcover lo recomendó a Antoni Maura y éste hizo que lo becaran para estudiar Psiquiatría en la Universidad de Bolonia, una de las más prestigiosas de Europa.

¿Y las ciencias naturales?

Miquel Flaquer ha escrito una biografía extensa y documentada de Alzina, un personaje fascinante.

— Las abandonó. No eran lo suyo.

¿Políticamente, coqueteó con el maurismo?

— Puede que sí, porque el maurismo influía en todos los partidos de la derecha. Tampoco perteneció a la Lliga, pero sus amistades catalanas lo eran o se movían en su órbita. Hablo de los Ferrà, Pla, Carner, Estelrich... De todas formas, a la vuelta de Bolonia no se instaló en Barcelona, sino en Madrid, para incorporarse al equipo de científicos de Santiago Ramón y Cajal.

¿Cuándo fue esto?

— Debió ser en 1909, porque al año siguiente ya estaba en Múnich como ayudante del doctor Alois Alzheimer. Además, el psiquiátrico múnichés estaba dirigido por Emil Kraepelin, uno de los grandes impulsores de la psiquiatría farmacológica. Antes de Kraepelin, los psiquiátricos eran cárceles o cementerios vivientes. Alzina, al regresar a Catalunya, influido por Alzheimer y Kraepelin, revolucionó el tratamiento psiquiátrico. Partía de la convicción de que el demente es un enfermo y de que el enfermo es una persona.

¿Y esto fue...?

— En 1917. Se hizo cargo del Psiquiátrico de Salt, en Girona. Ordenó construir jardines para los enfermos, un huerto para que se entretuvieran trabajando... Se lo repito: ideológicamente era muy conservador; en el aspecto médico, en cambio, se apunta-

>>

>>

ba a las técnicas más avanzadas. Ello le llevó problemas. Fue cuando pasó de Salt al Hospital Mental de la Santa Creu, en Barcelona.

¿Y...?

— Se le acusó de abusar de las internas, probablemente a causa de un malentendido. Entre sus técnicas de curación figuraba la de tocar con las manos a la paciente. La maledicencia hizo el resto. Y acabó renunciando al cargo.

No me diga que se quedó en paro.

— Con su prestigio era imposible. Aceptó la dirección de Vil·la Joana, de propiedad pública, y la convirtió en una institución modelica en el ámbito de la educación especial. Le unía una gran amistad con María Montessori, tan gran pedagoga como ferviente católica. Para Alzina, el catolicismo era ideología. En los años veinte se fue distanciando de Acció Catalana por su creciente laicismo.

¿Y la llegada de la República...?

— Le sentó como un tiro. No sé exactamente cómo evolucionó hacia el fascismo. Pero a finales de los años veinte, ya se han enfriado sus relaciones con Guerau de Llostris y Carner. ¿Le influyeron los italianos...? Puede ser. En la Barcelona republicana había una numerosa colonia italiana, controlada por Ernesto Carpi, un comerciante o empleado de banca que,

Miquel Flaquer Llull.

en realidad, era un agente de los servicios secretos del Duce. Alzina y Carpi consolidaron una amistad coral. También hizo muy buenas migas con el reverendo Tusquets, un feroz

antisemita que, durante la guerra, estando en Burgos, se convertiría en el confesor de Franco y su esposa.

— Este viraje hacia el fascismo, alejó a Alzina del catalanismo de derechas. En la madrugada del 19 de julio de 1936, él y uno de sus tres hijos, Valentí, formaban parte de los trescientos voluntarios carlistas que se concentraron en el cuartel de Sant Andreu en apoyo de los militares golpistas.

¿Y sus otros dos hijos...?

— El mayor, Joan Maria, estudiaba en Italia. Y el pequeño, Francesc Xavier, se hallaba de vacaciones en Capdepera.

Volvamos a Alzina. Estamos en el cuartel de Sant Andreu...

— Todos los civiles pudieron huir antes de que los milicianos lo asaltaran. Los tres años de guerra iban a transcurrir, para el doctor Alzina, entre zozobras y aventuras. Hizo espionaje, estuvo en las checas... En cualquier caso, a finales de febrero de 1939 ya se hallaba en Mallorca. Aquí recibió la noticia de la muerte de Joan Maria en el frente de Teruel.

En la posguerra ¿regresó a Barcelona...?

— Y tomó nuevamente la dirección de Vil·la Joana. Pero ya no recuperaría el vigor de antes. El científico vivió de rentas y la persona, de recuerdos. En la década de los setenta se vi-

no a vivir a Capdepera.

¿Le recuerda, usted?

— Sí, porque mis padres regentaban un restaurante, El Recreo, en el carrer de la Llum, y venía a comer con la familia. No era simpático. No obstante, si algún enfermo llamaba a su casa lo atendía inmediatamente. Su mujer era de una gran belleza. Italiana, hija de un marqués... ¡Vittoria Boschi Cospi-Ranuzzi! La tengo divinizada en mis recuerdos de adolescente.

Me ha dicho que, en Capdepera, ya no se le recuerda.

— ¿A Alzina...?

A Alzina.

— Para nada.

Al menos en los años del franquismo alguna calle debía llevar su nombre.

— Ni eso. Franco le condecoró, sus hijos hicieron carrera diplomática... Pero no buscó la amistad de las autoridades locales. Tal vez porque fue una persona muy discreta, poco expresiva. Ni sabemos si con el paso del tiempo evolucionó ideológicamente.

¿Usted qué cree?

— Que no. Lo más seguro es que muriera fiel a sus convicciones, aunque tanto la guerra como la muerte de su hijo le afectaron profundamente. En cualquier caso, lo que perdura de su biografía son sus aportaciones en el campo de la psiquiatría, su clara inteligencia...

Apuntes del natural

Espionaje y cárcel

El 19 de julio de 1936, los paisanos reunidos en el cuartel de Sant Andreu, en Barcelona, consiguieron escapar antes de que los milicianos entraran en el recinto. Valentí Alzina, Boschí fue identificado en las cercanías de Vallvidrera y conducido a la cárcel Modelo, mientras que su padre, Joan Alzina Melis, consiguió refugiarse en Vil·la Joana. De todas formas, el 24 de octubre sería detenido, aunque un mes después, el 23 de noviembre, recuperaría la libertad. Desde la cárcel movió influencias: Gabriel Alomar, Ventura Gassó, Cipriano Rivas Cherif... A comienzos de 1937 creó el Grupo Concepción, una célula de espionaje que llevaba el nombre de su madre (en Capdepera, incluso, su familia era conocida como de "ce ses Conxes"). El trabajo del Grupo Concepción consistió en ejecutar las órdenes recibidas de Burgos, vigilar la actividad portuaria, pasar información a

la zona fascista de los objetivos a bombardear por la aviación italiana de Mallorca -murieron unas cinco mil personas- y confeccionar listas de rojos que iban a parar a manos de la policía cuando el ejército fascista entrara en Cataluña. A primeros de enero de 1938, una parte del grupo fue detenido en una agencia de transportes que le servía de punto de encuentro, en la calle Mallorca, 204. Al mes siguiente caería Joan Alzina y sería condenado a treinta años de prisión. Aun así, estando en la Modelo, lo secuestró el SIM (Servicio de Información Militar, controlado por el PCE) y lo trasladó a la checa de Vallmajor. Quién sabe cómo consiguió sobrevivir. Pero regresó a Mallorca. Miquel Flaquer Llull precisa que lo sabemos por una carta fechada el 6 de marzo de 1939, en la que Miquel Ferrà lo comunica a María Antònia Salvà: "Me'n vaig a veure en Joan Alzina que és arribat, després d'un any o dos de presó roja".

Publicat a *Serra d'Or*,
706 (octubre 2018), p.

Joan Alzina, de catalanista a tradicionalista

Miquel Llull

Joan Alzina i Melis (1883-1979), psiquiatre i pedagog.

Vicepresidència i Conselleria d'Innovació, Recerca i Turisme, Palma, 2017.

Hem de donar notícia d'un llibre absolutament excepcional, tant per la seva extensió com pel seu contingut. Es tracta d'una obra de 855 pàgines, fruit d'un llarguíssim treball en arxius, en hemeroteques i fins i tot acudint a la tradició oral de Capdepera. L'objectiu d'aquesta àmplia recerca és arrodonir la biografia d'un personatge singular, nascut precisament a Capdepera el 1883, d'una família relacionada amb l'integrisme carlista. Fins ara, teníem sobretot notícies de la gran activitat del jove Joan Alzina i Melis, membre de l'Acadèmia Catalanista de la Congregació Mariana de Barcelona, gran amic de Josep Carner, de Guerau de Liost, de mossèn Antoni M. Alcover i d'altres escriptors del moment, col·laborador assidu de la revista «Montserrat», òrgan de la Lliga Espiritual de la Mare de Déu de Montserrat, i sobretot de la revista «Catalunya». Les recerques de Miquel Llull (pseudònim de Miquel Flaquer) ens permeten d'eixamplar extraordinàriament la informació que teníem fins ara sobre Alzina, que aviat va estudiar medicina a Bolonya i a Munic, i que es va convertir en un psiquiatre important, director del manicomi de Salt, del de la Santa Creu i de l'Escola de la Vil·la Joana. Tot aquest currículum era poc o molt conegut, encara que Miquel Llull ha pogut precisar-lo d'una manera molt detallada. Però l'aportació més sorprenent del llibre és l'actuació de Joan Alzina durant la Segona República i especialment durant la Guerra Civil. Segons la documentació que ha pogut tenir en compte l'autor, Joan Alzina va anar deixant enrere el catalanisme conservador que havia professat i defensat amb energia durant els anys anteriors i, juntament amb algun dels seus fills, va retornar al tradicionalisme que havia mamat durant la joventut.

El seu canvi ideològic es va traduir en una participació directa en els fets del 19 de juliol de 1936 a Barcelona i en la intervenció en l'espionatge profranquista des de l'Ajuntament de Barcelona, amb la complicitat de molts altres funcionaris de la casa. Aquesta activitat va provocar que fos

També publicat a
Cap Vermell
(17 octubre 2018)
[clicar per anar-hi]

detingut pel SIM i sotmès a judici que el va condemnar a trenta anys de presó. El triomf de les tropes de Franco el 1939 el va «alliberar» i va poder reincorporar-se a la feina de l'Escola de Vil·la Joana, tot i que alguns dels seus companys van ser assassinats a darrera hora abans que les forces republicanes entressin a França.

D'aleshores ençà, Joan Alzina es va incorporar al nacionalcatolicisme que s'havia imposat a la zona anomenada «nacional» i va defensar l'ús del castellà per Miquel Costa i Llobera, entre altres mostres del seu canvi de rumb ideològic, a to amb el que s'esdevenia al seu entorn.

JOSEP MASSOT I MUNTANER

Serra d'Or, octubre 2018

NOTES DE LECTURA

Joan Alzina, de catalanista a tradicionalista

Miquel Lull
**Joan Alzina i Melis (1883-1979),
 psiquiatre i pedagog**
 Vicepresidència i Conselleria
 d'Innovació, Recerca i Turisme,
 Palma, 2017.

Hem de donar notícia d'un llibre absolutament excepcional, tant per la seva extensió com pel seu contingut. Es tracta d'una obra de 855 pàgines, fruit d'un llarguíssim treball en arxius, en hemeroteques i fins i tot acudint a la tradició oral de Capdepera. L'objectiu d'aquesta àmplia recerca és arrodonir la biografia d'un personatge singular, nascut precisament a Capdepera el 1883, d'una família relacionada amb l'integrisme carlista. Fins ara, teníem sobretot notícies de la gran activitat del jove Joan Alzina i Melis, membre de l'Acadèmia Catalanista de la Congregació Mariana de Barcelona, gran amic de Josep Carner, de Guerau de Liost, de mossèn Antoni M. Alcover i d'altres escriptors del moment, col·laborador assidu de la revista «Montserrat», òrgan de la Lliga Espiritual de la Mare de Déu de Montserrat, i sobretot de la revista «Catalunya». Les recerques de Miquel Lull (pseudònim de Miquel Flaquer) ens permeten d'exemplar extraordinàriament la informació que teníem fins ara sobre Alzina, que aviat va estudiar medicina a Bolonya i a Munic, i que es va convertir en un psiquiatre important, director del manicomi de Salt, del de la Santa Creu i de l'Escola de la Vil·la Joana. Tot aquest currículum era poc o molt conegut, encara que Miquel Lull ha pogut precisar-lo d'una manera molt detallada. Però l'aportació més sorprenent del llibre és l'actuació de Joan Alzina durant la Segona República i especialment durant la Guerra Civil. Segons la documentació que ha pogut tenir en compte l'autor, Joan Alzina va anar deixant enrere el catalanisme conservador que havia professat i defensat amb energia durant els anys anteriors i, juntament amb alguns dels seus fills, va retornar al tradicionalisme que havia mamat durant la joventut. El seu canvi ideològic es va traduir en una participació directa en els fets del 19 de juliol de 1936 a Barcelona i en la intervenció en l'espionatge profranquista des de l'Ajuntament de Barcelona, amb la complicitat de molts altres funcionaris de la casa. Aquesta activitat va provocar que fos detingut pel SIM i sotmès a un judici que el va condemnar a trenta anys de presó.

El triomf de les tropes de Franco el 1939 el va «alliberar» i va poder reincorporar-se a la feina a l'Escola de la Vil·la Joana, tot i que alguns dels seus companys van ser assassinats a darrera hora abans que les forces republicanes entressin a França. D'aleshores ençà, Joan Alzina es va incorporar al nacionalcatolicisme que s'havia imposat a la zona anomenada «nacional» i va defensar l'ús del castellà per Miquel Costa i Llobera, entre altres mostres del seu canvi de rumb ideològic, a to amb el que s'esdevenia al seu entorn.—J.M.

El necessari debat sobre les dades massives

Xavier Duran
**L'imperi de les dades. El 'big data':
 oportunitats i amenaces**
 Bromera, Alzira, 2017.

Per poca capacitat d'observació que tinguem, m'imagino que tothom s'ha adonat com, d'un temps ençà, tots els anuncis que veiem per Internet semblen presentats a mida: tenen relació amb allò que estem llegint o el lloc on ens trobem, ens ofereixen un producte que fa dos dies vàrem cercar o que està relacionat amb la botiga on vam ser fa un parell de dies. Aquests són alguns exemples, dels més cridaners, però alhora dels més inofensius, de com les *big data* (dades massives) estan provocant canvis en tot allò relacionat amb la nostra forma de vida. La gran quantitat de dades que cadascú de nosaltres genera i la creixent capacitat per a processar-les i extreure'n una informació que serà fagocitada amb ànsia pels agents econòmics provocaran que, més aviat que tard, ens veurem en l'obligació de replantejar-nos molts aspectes del funcionament de la societat que, encara avui, ens semblen irrenunciables. Allò que fins no fa gaire consideràvem una intromissió inacceptable que afectava els drets més essencials de les societats modernes, avui és plenament acceptat per tothom i només hi ha reticències, més simbòliques que no pas reals, de grupuscles minoritaris. Al nostre país, dins l'espai polític, no hi ha cap debat sobre com les dades massives ens afecten i el seu impacte a curt i a mitjà termini (a llarg termini, l'impacte ens és del tot imaginable). I no hi ha debat en gran part per la manca de coneixement seriós sobre el tema. Amb sort, la lectura d'aquest llibre (que ha estat guardonat amb el Premi Europeu de Divulgació Científica Estudi General) i d'altres de semblants ajudarà a formar una opinió amb la qual

